

*letnik XV
številka*

6

**jezik
in
slovstvo**

1969 / 70

Jezik in slovstvo

Letnik XV. številka 6

Ljubljana, april 1969/70

Casopis izhaja od novembra do junija (8 števil)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Jože Toporišič, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Janez Sivec (metodika), Jože Toporišič (jezikoslovje), Franc Zadravec (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik: Ivo Graul

Tiska Cetis, grafično podjetje Celje

Opremila inž. arh. Jakica Acceto

Naročila sprejema uredništvo JiS, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 501-8-4

Letna naročnina N-din 20 (2000 din), polletna N-din 10 (1000 din), posamezna številka N-din 2,50 (250 din);

za dijake, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, N-din 10 (1000 din);

za tujino celoletna naročnina N-din 30 (3000 din)

Rokopise pošiljajte na naslov urednikov

Vsebina šeste številke

Razprave in članki

169 Jože Gregorič Stanko Cajnkar — sedemdesetletnik

172 Franc Jakopin Vprašanje beloruskega jezika in jezikoslovja

182 Kajetan Gantar Začetki filološke znanosti

191 Marija Mitrović Metaforičnost pesniškega jezika

Zapiski, ocene in poročila

195 Franc Drolc Jezikoslovje v SR 1967 in 1968

197 I. Gedrih Slavistični strokovni izlet 1969

200 Mira Medved O položaju učiteljev materinskega jezika in književnosti

Gradivo

6/3 Vabilo k sodelovanju na Gradnikovem simpoziju

6/3 Sporočilo uredništva Slavistične revije

6/4 V oceno smo prejeli

STANKO CAJNKAR-SEDEMDSESETLETNIK

Pripovedno in publicistično delo S. Cajnkarja je razmeroma obsežno, omenjajo ga tudi naše najnovejše slovstvene zgodovine. Kljub temu se zdi, da je premalo znano in priznано, zlasti med našim mlajšim rodом. Vzrokov za to je več, eden med njimi pa bo tudi Cajnkarjev način pisanja in prikazovanja življenja. Tega se pisatelj sam zaveda in pravi, da so njegove leposlovne stvaritve namenjene študentom, profesorjem, duhovnikom in nekaterim drugim, dokaj redkim izobražencem, ki v knjigi ne marajo hrupa, zločinov, umazanij in dvoumnosti; njegove kmečke zgodbe (Križnarjevi, Po vrnitvi, Sloven iz Petovije) pa so namenjene bralcem na deželi.

Pisateljeva sedemdesetletnica nam daje priložnost, da vsaj v glavnih obrisih predstavimo njegovo življenje in delo.

Cajnkar je doma v Slovenskih goricah (Savci 28, Tomaž pri Ormožu), rojak in po materi celo daljnji sorodnik pisatelja Ksaverja Meška. Rodil se je 25. aprila 1900 v kmečki družini, ki je štela enajst otrok, med katerimi je bil Stanko najstarejši. Kljub trdemu kmečkemu delu se mu je ljubezen do knjige prebudila zelo zgodaj. Takole je zapisal: »Poleg skrbnega doma je bila knjiga skoraj edina lepota moje mladosti. Skromna domača hiša je bila poleti in pozimi tudi čitalnica. Z očetom sva dolgo v noč bdela in brala, kar sva kje dobila. V višjih razredih ljudske šole so bili zanimivi samo tisti dnevi, ko je gospod nadučitelj delil knjige iz skromne šolske biblioteke. Društvo je imeo samo toliko pomena, kolikor je premoglo knjig in gledaliških predstav.« (Književni glasnik DSM 1940, 17.)

Klasično gimnazijo je v trdih razmerah med prvo svetovno vojno obiskoval v Mariboru, končal pa v Ptuj u l. 1921. Bogoslovje je dovršil v Mariboru in l. 1926 nekaj mesecev kaplanoval v Vuzenici. V jeseni 1926 je odšel nadaljevat študij v Pariz, od koder se je vrnil čez dve leti. Od 1928 do 1933 je bil profesor bibličnih ved v Mariboru, nato do druge vojne katehet na ptujski gimnaziji; med tem je l. 1938 dosegel doktorat iz bogoslovja. L. 1941 se je pred okupatorjem iz Ptuja skozi Ljubljano in Trst umaknil v Košano (prim. črtico Od spomladi do zime 1941), iz Košane pa l. 1944 v Belo Krajino. Nekaj časa je učil na črnomaljski gimnaziji in postal član Verske komisije, l. 1945 je prišel v Ljubljano, bil zvezni poslanec (1945—1949), član Verske komisije, l. 1947 postal profesor bogoslovne fakultete, kjer je še danes. L. 1952 je za Finžgarjem prevzel uredništvo Mohorjeve družbe, ki ga tudi še vedno opravlja.

Cajnkarjevi pisateljski začetki segajo v srednjo šolo in so zakopani v rokopisnih dijaških listih, če so kje ohranjeni. V Mariboru se je družil s filozofo J. Janžekovičem, v Ptuj u s pesnikom E. Kocbekom in v bogoslovju s pesnikom Antonom Boštetelom. Tedaj je že objavil nekaj črtic v Vigredi. Ob študiju v Parizu in službi v Mariboru mu ni ostalo ne časa ne moči za leposlovno delo. Prevedel je samo Ghéonovo dramo Sultanova hči (za Kuretov Ljudski oder) in na prošnjo svojih študentov napisal igro Pot mladosti. Potem pa ni več mogel odložiti peresa. Pisal je črtice za Mladiko in l. 1937 je izšlo v Domu in svetu prvo poglavje njegove drame Potopljeni svet. Zaradi krize Doma in sveta je naslednje

leto celotno delo izdala Nova založba. Še istega leta so dramo z velikim uspehom igrali v Ljubljani (Ciril Debevec), pozneje pa tudi v Mariboru in Celju.

Potopljeni svet je tragedija katoliškega duhovnika, ki hoče biti na vse strani radikalen, slednjič pretrga celo zveze s Cerkvijo in ubere lastno pot. Šele po bridkih razočaranjih in trpljenju se dvigne iz miselnih in nravnih zmešnjav časa ter se vrne k svojemu poklicu. Pisatelju ni šlo za razgibano dejanje, marveč predvsem za bistro misel o dolžnostih kristjana; to je podal v izbrušenem dialogu. To je značilnost in odlika tudi njegovega nadaljnjega pisanja. France Koblar je zapisal, da je Cajnkar s to dramo v mlado slovensko slovstvo uvedel novo vrsto miselne poezije (Slovenec 11. X. 1938).

Zgodbo V planinah (1940) bi lahko imenovali novelo o sončno lepi ljubezni, ki se je na izletih in pogovorih po Pohorju spletla med profesorjem Dolinarjem in profesorico Vrtnikovo. Planine so pisatelju simbol življenja, ki je dvignjeno nad umazane nižine.

Med drugo svetovno vojno so izšli Cajnkarjevi Razgovori (1942). Tu je avtor v obliki razgovorov, ki so bolj eseji kakor novele, opozoril na mnoga pereča življenjska vprašanja, na kriče krivice in nravni nered v tedanji družbi. Pri tem je poudaril dolžnost kristjana in duhovnika, da sodeluje pri nastajanju pravičnejšega in boljšega sveta.

V Razgovorih, ki so vsi razen enega izšli najprej v Mladiki in Dejanju, pisatelj večkrat nastopa v vlogi profesorja, ki prijateljsko kramlja s svojimi dijaki in jim odgrinja svetle in mračne skrivnosti življenja in človeške usode. Roman Noetova barka, ki ga je napisal v Košani (izšel 1945, ponatis 1970), pa je ves posvečen študentom in profesorjem v Starem mestu ob Dravi, to je v Ptuj. Pisatelj riše življenje v našem podeželskem mestecu pred zadnjo vojno, »ko so se začele potapljati stare oblike življenja«. (Zato naslov romana Noetova barka!) V središču zgodbe sta prof. dr. Vidmar in osmošolka Stanka Travnova, vzorna predstavnikata starejšega in mlajšega rodu, ki se končno popolnoma uglašita in se skupno odpravita v življenje. Avtor, ki je tudi v drugih delih marsikaj povedal o sebi, se je tukaj skril za podobo kateheta in pisatelja dr. Toneta Perka.

Za svobodo (1946) je drama v štirih dejanjih, postavljena v čas osvobodilnega boja, ko je bil ogrožen naš narodni obstoj. Godi se na Krasu, kjer se usodno čutijo kvarne posledice dvajsetletnega italijanskega pritiska na slovenski živelj. V drami je poudarjena naša pravica do življenja in dolžnost zvestobe narodu in domovini, ki jo je treba braniti tudi z lastnim življenjem, kadar je ogrožena.

Po vrnitvi (1947) je aktualna večerniška povest, podoba slovenske vasi prve mesece po osvoboditvi, ko so se ljudje iz raznih krajev vrnili na svoje domove in se lotili dela. Revolucija in strašna doživetja druge svetovne vojne so spremenila ljudi in njihove nazore ter medsebojne odnose. Cajnkarjeva misel je, da je rešitev našega kmečkega človeka v novem odnosu do dela. Veselje pri delu je vsaj tako važno kakor dobra letina ali lep dom.

Križnarjevi (1952, 1965) so kronika lepe in srečne kmečke družine in Cajnkarjeva avtobiografija tja do nove maše (Vladko). Povest je nastala med vojno v Košani. Avtor pravi, da Križnarjevih ni napisal kot obvezen vzorec za krščansko družino, ampak je imel pred očmi resnično družino, v kateri je sam do-

raščal. Tistim, ki mu očitajo tendenco in moraliziranje, pa je odgovoril: »Lepi in dragoceni ljudje imajo prav gotovo večjo pravico do umetniške upodobitve kakor izmišljena pravljica bitja ali slabi, resnično živeči ljudje. Tega načela sem se vedno držal« (Nova pot 1953, 34).

Končno je posegel Cajnkar tudi v našo zgodovino. Povest Sloven iz Petovije (1955) se godi ob koncu devetega stoletja v Panoniji, ko so vodilni Sloveni sanjali o lastni kneževini. Ker pa so bile sovražne sile močnejše, je bila ta velika ideja s svojimi nosilci vred kruto zatrta. Ob zatonu našega narodnega plemstva je slovenstvo rešil naš preprosti človek — orač in kopač, kosec in drvar, pastir, hlapec in delavec, slovensko besedo pa so rešili očetje in matere, ki so jo od rodu do rodu izročali svojim otrokom vse do naših dni (str. 191). Isto snov je Cajnkar tudi dramatisiral (Petovijska tragedija, 13 slik, 1954) in »otožno tragedijo« posvetil pisateljema Finžgarju in Mešku.

Nato sta izšli še dve Cajnkarjevi drami: Zvestoba (3 dejanja, 1954) in enodejanka Drugače, kakor je bilo zasnovano (1957). V prvi je poudarjena dragocena vrednota zvestobe do človeka in naroda, resnice in pravice, svobode in ljubezni, v drugi pa vidimo, v kakšne stiske zabrede, kdor ne zna doseči ravnotežja med svojo duševnostjo in telesnostjo.

Da bo seznam Cajnkarjevih spisov popolnejši, naj omenim še religiozne in filozofske eseje, ki sodijo v njegovo strokovno področje, napisani pa so v enakem slogu kakor njegova leposlovna dela. Kot knjige so izšli: Luč sveti v temi (1937), Očenaš ali razlaga Gospodove molitve za naš čas (1940), Esej o cerkvenem govorničtvu (1958), Misli o svetopisemskih knjigah (1962). V raznih revijah (največ v Novi poti, ki jo urejuje že 22. leto) in zbornikih pa je objavil okoli 90 člankov in razprav, v katerih obravnava sodobna verska, nazorska in drugi kulturna vprašanja. Ob vsem tem pa je opravil pomembno delo tudi kot urednik in organizator pri Cirilmetodijskem društvu in pri Mohorjevi družbi.

S. Cajnkarju pripada lepo mesto v novejšem slovenskem slovstvu. Kot izdelana osebnost ima lasten slog in pogled na življenje. Človek mu je največja dragocenost vidnega sveta, važnejša pa mu je duhovna stran njegove biti. »Ne morem popisovati človekovih oči, las, ust, rok in postave sploh. Zato poskušam povedati drugače, kakorkoli, z besedami, ki pomenijo neko doživetje, neko misel, hrepenenje ali kaj podobnega« (V planinah 5—64). Najbolj priljubljene in najbolj uspele oblike njegovega izražanja so dialog, diskusija in meditacija.

Leposlovno delo jemlje Cajnkar z veliko resnobo in zavestjo odgovornosti, ki jo pri mnogih pisateljih pogrešamo. Umetnost naj odkriva zakone, zmedo in red življenja, razgrinja pisane zgodbe neštetič človeških usod, različnost značajev in razvoj misli, hotenja in čustvovanja najrazličnejših osebnosti (NP 1953, 158).

Cajnkar je življenjski optimist. Pogosto govori o lepoti in smislu življenja ter o veličini dela za vzgojo dobrega človeka in za pravičnejšo ureditev sveta. Že leta 1940 je zapisal, da se bojuje za neko jasno in svetlo smiselno svetlo in človeškega dogajanja. Umetnost mu je pot do umevanja življenja. In tej veliki nalogi je ostal zvest v vseh svojih leposlovnih delih.

Jože Gregorič
Krka

VPRAŠANJE BELORUSKEGA JEZIKA IN JEZIKOSLOVJA

Nenavadno pestra politična in kulturna zgodovina ozemlja današnje beloruske (= blr., br.) sovjetske republike je vtisnila globok pečat tudi blr. jeziku v njegovi narečni, pogovorni in knjižni podobi. Starorusko letopisje poroča, da so v času plemenske ureditve (nekako do sredine 11. stol.) živeli na osrednjem br. področju Poločani in Dregoviči (Močvirniki); iz istih virov lahko povzamemo, da so na severozahodu baltska plemena prvotno segala globoko na poznejše br. ozemlje, da so živeli na jugu Volinci, Drevljani in Severjani, na vzhodu Radimiči in na severovzhodu Kriviči.¹ Sicer ni zanesljivih podatkov, po katerih bi lahko sklepali o jezikovni diferenciranosti posameznih plemen, niti ni mogoče reči, ali so jezikovne značilnosti nekdanjih plemen bistveno soodločale pri oblikovanju vzhodnoslovanskih jezikov in njihovih narečij. O tem so nastale številne bolj ali manj podprte teorije in pravo »šahiranje« s plemeni.² V zadnjih desetletjih prevladuje mnenje³, da so se ob uveljavljanju fevdalnega ozemeljskega načela plemena razkrojila in se jezikovno v dobršni meri med seboj asimilirala. Le tako si lahko razlagamo dejstvo, da so bili Radimiči⁴ in Kriviči udeleženi tudi pri nastajanju ruskega jezika (ruski jezik je tu v pomenu nekdanjega izraza *velikoruski*)⁵ in da so Volinci, Drevljani in Severjani ustvarili precejšen del osnove za ukrajinščino.

Ko začne v 12. stol. naglo pojemati moč kijeviskih velikih knezov in se osamostvajo manjše kneževine, sta jedro br. ozemlja zavzemali Polocka in Turovo-Pinska kneževina; jugozahodni del je pripadal Vladimiro-Volinski zemlji, na jugovzhodu pa so segale preko meje današnje Belorusije še Kijevska, Černigovska in Smolenska kneževina. V 11. in 12. stol. je v deželi zrastle in se razvilo več pomembnih gospodarsko-političnih in cerkveno-kulturnih središč, med njimi posebno vidna Polock na severu in Turov na jugu. Iz Kijeva in Novgoroda se

1. Prim. *Atlas istorii SSSR. Čast' pervaja*. Pod obščeje redakcije K. V. Bazileviča, I. A. Golubcova, M. A. Zinov'eva. Moskva 1959. — P. Tret'jakov, *Vostočnoslavjanskije plemena*. Moskva — Leningrad 1948.

2. A. A. Šahmatov, *K voprosu ob obrazovanii russkikh narečij i russkikh narodnostej*. Žurnal Ministerstva narodnogo prosvetščenija, 1899, 4; *Očerk drevnejšego perioda istorii russkogo jazyka*. Encikl. slav. filol. XI, Petrograd 1915. — Glavno literaturo o teh vprašanjih najde bralec v: Yury Šereh, *Problems in the Formation of Belorussian*. Supplement to Word. New York 1953.

3. R. I. Avanesov, *Očerki ruskoj dialektologiji*. I. 1949.

4. Del raziskovalcev pripisuje precejšen delež pri formiranju beloruščine tudi plemenu Vjatičev, ki so bili prvotno naseljeni vzhodno od Radimičev (prim. Šereh, *Problems...*).

5. Izraz *ruski* se uporablja v širšem in ožjem pomenu; v prvem se izenačuje z *vzhodnoslovanski* in je v rabi posebno kot zloženka, npr. staroruski (drevnerusskij), pomeni pa obdobje pred jezikovno diferenciacijo v ruski (v ožjem smislu), ukrajinski in beloruski jezik (v starem poimenovanju: velikoruski, maloruski in beloruski). O tem govori npr. N. Durnovo v predgovoru knjige *Vvedenie v istoriju russkogo jazyka*. Brno 1927.

je sèm razširila cerkvena književnost, ki je jezikovno le vzhodnoslovanska različica po izvoru južnoslovanske cerkvene slovanščine; najdejo se pa tudi že zarodki posvetnega pismenstva.⁶

V obdobju, ko so Tatari opustošili in uničili Kijevsko državo in si podjarmili večji del vzhodnoslovanskega življa, si je Litovska velika kneževina postopoma pridobila celotno br. in ukrajinsko ozemlje (od 13. do 15. stol.). Odrtranost od vzhodnih (ruskih) pokrajin je morala nedvomno že v teh stoletjih pospešiti nastajanje posebne, br. narodnostne in jezikovne skupnosti. Stari br. pismeni jezik (na cerkvenoslovanski podlagi) je dosegel svoj razcvet konec 15. in v prvi polovici 16. stoletja (prevod biblije Georgija Francyska Skarýne, prva tiskana knjiga, Litovski statut, letopisi, idr.) in se utrdil kot uradni jezik litovskih knezov, njihove diplomacije in pisarn.⁷ V drugi polovici 16. stoletja si je poljsko kraljestvo (Rzecz Pospolita) pridobilo z Lublinsko unijo 1569 litovsko veliko kneževino in s tem pokrajine »bele« in »male« Rusije. Poljska ekspanzija globoko v moskovsko carstvo je trajala le nekaj desetletij (*smutnoe vremja* okoli 1600), medtem ko je Belorusija živela v sklopu poljskega kraljestva več kot dve stoletji, beloruščina pa tudi še pozneje v neposrednem stiku in pod vplivom jezika poljskih fevdalcev; poljščina je bila v primerjavi s staro beloruščino okretnejša in zlasti v pogovorni obliki bolj razvejana in izdelana.

Medtem ko je bil velik del »male« Rusije priključen ruskemu carstvu sredi 17. stoletja, je prišla »bela« Rusija v moskovske roke konec 18. stol. v treh etapah (vzhodni pas leta 1772, osrednji z glavnim mestom Minskom leta 1793, zahodni dve leti pozneje).⁸ Poslej je poljščina tu sčasoma dobila močnega tekmeča v ruščini; ta se je sprva uveljavljala le kot jezik državne oblasti, nato pa je poljščini jemala vlogo tudi v gospodarstvu, šolstvu in kulturi. Carski pritisk se je okrepil zlasti po poljski vstaji 1830-31; zaprli so poljsko univerzo v Vilni, v gimnazije in nekatere druge šole pa so vpeljali ruski učni jezik. Še več območij si je ruščina pridobila po uporabi leta 1863⁹, tako da je med izobraženstvom br. rodu do oktobrske revolucije prevladovalo trojezičje (belorusko-poljsko-rusko).

Po oktobrski revoluciji so bile nekaj let le osrednje pokrajine v sklopu br. republike; ves zahodni del (Grodensko in Brestsko gubernijo) je imela Poljska do začetka druge svetovne vojne leta 1939, vzhodna br. okrožja pa so bila v celoti združena z matično republiko leta 1926 (do takrat so pripadala ruski federaciji). Po drugi svetovni vojni je ostalo v poljski državi le manjše število strnjenih br. naselij zahodno in jugozahodno od Grodna (Sokolka, Belostok). Danes je br. republika razdeljena na šest okrožij (vóblasc') s središči Grodna,

6. O celotnem kompleksu vprašanj okrog vznika vzhodnoslovanskega pismenstva, o formiranju knjižnih oblik jezika in o južnoslovanskem jezikovnem deležu pri tem obstaja več nasprotujočih si mnenj in konceptov. Zadnji kritični pretres te literature je izšel v *Voprosih jazykoznanija*, 1969, 6, str. 3—34 (V. V. Vinogradov, *Osnovnye voprosy i zadači izučeniia istorii russkogo jazyka do XVIII v.*).

7. L. M. Šakun, *Gistoryja belaruskaj movy*. Minsk 1963. 78—170.

8. Zelo nazorno je to zaporedje prikazano na karti št. IV beloruskega narečnega atlasa (DABM, 1963).

9. *Gistorya belaruskaj dakastryčnickaj* (predoktobrske, op. F. J.) *litaratury*. Tom 2. AN BSSR. Minsk 1969. 7—168.

Brest, Minsk, Vicebsk, Magilëŭ, Gomec¹⁰ in na skupno 131 okrajev. Zaradi strahovitega razdejanja, ki ga je Belorusija doživela pod nemško zasedbo v drugi svetovni vojni, se ji je prebivalstvo zmanjšalo za dobro petino. Obnovilo se je le stežka; danes šteje Belorusija spet okoli 10 milijonov prebivalcev, vendar ni mogoče niti približno ugotoviti, koliko ljudi še govori beloruščino. Ločnice med ruščino in beloruščino so popustile in preko dvojezičnosti po naravni poti zmaguje močnejša ruščina.¹¹

Ime *Belaja Rus'* se začne pojavljati v drugi polovici 16. stoletja;¹² uradni naziv Belorusija pa je izpričan iz 17. stol. Ukrajinski jezikoslovec Potebnjá je domneval, da so začeli imenovati »belo« tisto Rusijo, ki je bila svobodna in ni bila pod oblastjo Tatarov. Vasmer se v svojem ruskem etimološkem slovarju pridružuje mnenju Karskega in drugih, ki so v imenu *bel* videli svetlo barvo las in belo barvo narodnih noš br. prebivalcev. Obstaja pa tudi možnost, da je to ime prevedeno iz litovskega *báltas* (bel), ker je bil ta del Rusije v baltski (litovski) kneževini.

Toda če že ime *Belorusija*, *Belorus* ni vsebovalo znaka narodnosti zase ali pripadnosti samostojnemu jeziku, saj so se tako imenovali le določena pokrajina in njeni prebivalci na Poljskem ali, pozneje, v Rusiji, pa so bile čisto drugačne težave z imenom za jezik teh prebivalcev. Boj za priznanje statusa »jezik« je bil dolgotrajen in neznansko zapleten; sprva so pri tem le redko odločali jezikovni dokazi. Nič čudnega ni, da so Poljaki beloruščino v 18. in še v 19. stol. večinoma imeli za narečje poljskega jezika, le da jim je zvenelo čudno in vulgarno (*dziwna, hłopska, hamska mowa*). Med izjemami je bil avtor velikega poljskega slovarja, Samuel Linde, ki je beloruščini že l. 1816 prisodil samostojno mesto med slovanskimi jeziki.¹³ Našli so se tudi še nazivi *rusinski*, *litovskorusinski*, *poljsko-ruski* govor, ipd. Z večjo simpatijo imenujejo na br. zahodu ta jezik tudi jezik *Krivičev* (*kríevs* pomeni v letščini sploh Rus in *Krěvija* Rusija), čeprav je po ljudski etimologiji pri Rusih »krivič« potuhnjenec (Vasmer, REW I). Zelo trezno razdelitev slovanskih jezikov navaja Šafárik v svoji knjižici *Slovanský národopis* (1842), kjer je br. jezik eno od 14 slovanskih »nářečí«. (Za Šafárika je »jazyk« vsa slovanščina, ki se razčlenjuje najprej v dve »mluvy«, in sicer jugovzhodno in zahodno; jugovzhodna nato v *řeč* — rusko, bolgarsko,

10. e na začetku in po samoglasniku pomeni *je*, sicer pa zaznamuje mehkost predhodnega soglasnika in e; ě pomeni o za mehčanimi soglasniki, na začetku in po samoglasnikih pa jo; ě pomeni e na začetku, po samoglasnikih in za trdimi soglasniki. Polvokal *ŭ* je označen z lokom nad črko (*ŭ*). Mehkost ni zaznamovana le pri imenih, ki so pri nas že udomačena. Črka *g* pomeni zveneči *h*. — Beloruska osebna in zemljepisna imena so v beloruski obliki pri ukrajinskih, ruskih in poljskih imenih, ki so pri nas manj znana, nastopajo pa kot beloruski avtorji, je večinoma ohranjena beloruska oblika (npr. Čačót za polj. Czeot in r. Čečet).

11. Posebno v večjih mestih in industrijskih središčih, kjer je prebivalstvo mešano, je ta proces zelo nagel.

12. V nemških in poljskih virih (*Gistoryja belaruskaj dakastryčnickaj litaratury*, I, str. 107) naj bi se ta dežela imenovala *Weisse Reussen*, *Alba Russia* že v drugi polovici 14. stoletja. — Adam Bohorič v svoji slovnici (1584) navaja poleg moskovskega še rutenski jezik (*lingua Rutenica*), kar ustreza ukrajinsko-beloruskemu jezikovnemu območju. O imenu *Ruteni* gl. še: B. O. Unbegaun, *L'origines du nom des Ruthènes*. Selected Papers on Russian and Slavonic Philology. Oxford 1969. 128—135.

13. O *języku białoruskim*.

ilirsko; ruska řeč pa v »nářeči« — velikorusko, malorusko in belorusko. Uporablja še dva nižja termina, *podřeč* in *různořeč*, kar bi danes pomenilo *narečje* in *govor*.)¹⁴

V Rusiji je beloruščini priznal poseben, samostojen status že v 30-ih letih 19. stol. ukrajinski patriot, etnograf in filolog M. A. Maksimovič, več najuglednejših jezikoslovcev pa se je postavilo na drugačno stališče. Ker knjižnega br. jezika tako rekoč ni bilo čutiti, so blr. govore presojali samo v razmerju do ruskih in ukrajinskih. In ker so prehodi med ruskimi in blr. narečji, in enako med ukrajinskimi in beloruskimi, nadvse počasni in težko zaznavni, posamezne blr. poteze pa je najti npr. tudi v ruskih in ukrajinskih govorih, je med prvimi jezikoslovci Sreznjevski odločil, da je beloruščina »lokalni« govor velikorusčine. V nekoliko posmehljivo polemičnem tonu piše v svojih *Mislih o zgodovini ruskega jezika* (str. 39–40):¹⁵

»Èto ‚cvjakan’e‘ (mišljeno je *držekanje* in *cekanje* — br. *dzen’*, *ciha* : *r. den’*, *tiho*, op. F. J.) sčitajut isključitel’no osobennost’ju govora belorusskogo, i stol’ važnoj, čto po odnoj ej dali govoru belorusskomu nazvanie osobennogo narečija (s tem misli *jezik*, op. F. J.), vsledstviye čego i deljat narodnyj russkij jazyk na tri glavnyh narečija, a ne na dva. No ‚cvjakan’e‘ možno slyšat’ ne v odnih zapadnyh krajah velikorusskogo narečija: na vostokey, po Oke i dalee k Volge ono tak že v obyčae i, pridavaja soboj zvučnosti reči kakuju-to rezkost’, otmečaetsja narodom, k nemu neprivyčnym, kak čto-to otvratitel’noe ili po krajnej mere smešnoe. K ètoj osobennosti govora belorusskogo pribavljajut v dopolnenie neskol’ko drugih, kak, naprimer, peremešivanie u i v, vygovor g kak h i t.p., no vse èto možno slyšat’ v raznyh mestnyh govorah velikorusskikh. Voobščee do sih por ne otmečeno v belorusskom govore ni odnoj takoj čerty, kotoraja by ne povtorilas’ hotja gde-nibud’ v Velikoj Rusi. Vot počemy, kažetsja gorazdo pravil’nee belorusskij govor sčitat’ mestnym govorom velikorusskogo narečija, a ne otdel’nym narečiem.«

Podobno misel je ponovil tudi Potebnjá leta 1866¹⁶.

Nekoliko milejša je formulacija Baudouina de Courtenaya; ta je v nastopnem predavanju na univerzi v Jurjevu (Tartu) leta 1883 razdelil rusko narečno skupino na severno ali velikorusko-belorusko in na južno ali malorusko¹⁷. Najbolj pa se je Ukrajincem in Belorusom zameril znani ruski jezikoslovni zgodovinar in dialektolog Sobolevskij, ki je še v 20. stol. ukrajinščini in beloruščini odrekal jezikovno individualnost¹⁸. Ko Karski v svojem prvem belorusističnem jezikoslovnem delu *Obzor zvukov i form belorusskoj reči* (1885) polemizira s Srez-

14. Nekaj verzov ljudske pesmi naj pokaže takratni beloruski zapis v latinici (Šafárik, 158):

Čamú ty, Audotka, njaplákala,
Jak cjebjé maładú zaručali,
Załatyja pjarsčjonky pjeremjenjali,
Horkuju harelkaj zapivali,
Sałodkym pjérnikom zakúsyvali?

15. *Mysli ob istorii russkogo jazyka*. 1849. (Ponatis, Moskva 1959.)

16. *Dva issledovanija o zvukah russkogo jazyka*. Voronež 1866.

17. *Obozrenie slavjanskogo jazykovogo mira v svjazi s drugimi arioevropskimi jazykami*. V knjigi: *Izbrannye trudy po obščemu jazykoznaniju*. Tom I. AN SSSR. Moskva 1963, 129.

18. *O russkikh govorah voobščee i belorusskikh govorah v častnosti*. *Izvestija ORJaS*, 2, 1904.

njevskim in Potebnjo, pride do prav moderne ugotovitve, zakaj je beloruščino treba šteti za samostojen jezik: »... *sovokupnost*' (podčrtal F. J.) ego harakternyh čert ne povtarjaestja ni v odnom slavjanskem jazyke«. V zaključku (str. 158—59) zavrača tudi prakso, po kateri je Miklošič v svoji primerjalni gramatiki blr. gradivo obravnaval pod ukrajinskim (maloruskim) imenom. Nasprotno pa je Karski na str. 160 svojo prej jasno izraženo misel zameglil s trditvijo, da je ruski jezik najprej razpadel v velikorusko in malorusko narečje; prvo da se je pozneje razdelilo na severnovelikorusko, belorusko in južnovelikorusko, blr. govor pa je bil še pozneje podvržen močnemu križnemu vplivu maloruščine in poljščine¹⁹. Ali ga je tedaj moglo samo to zadnje napraviti za samostojen jezik?

Začetki novega br. knjižnega jezika segajo v prvo polovico 19. stoletja; takrat sta bili napisani dve anonimni deli *Eneida navyvarat* in *Taras na parnase*, v zbirkah ljudskih pesmi pa se pojavijo tudi verzi umetne poezije (npr. v zbirkah Jana Čačóta, Mickiewiczovega sošolca z vilenske univerze)²⁰. Vsakršna javna raba beloruščine v tisku je bila prepovedana vse do leta 1906. Nekaj br. knjižic je bilo v preteklem stoletju natiskanih zunaj Rusije. Čeprav so številne zbirke ljudskega blaga prinašale ljudsko pesem in pripovedko, pregovore itd. v narečni obliki, je to gradivo večkrat vseeno imelo občebeloruski značaj, če ga le nista preveč zabrisovali poljska ali ruska fonetika in pravopisne (ruske ali poljske) norme zapisovalcev. Nad slabimi zapisi se pritožuje npr. Karski v uvodu svoje že omenjene knjige iz leta 1885. Leta 1906 sta bila natisnjena prva blr. lista, *Naša niva* in *Naša dolja*, in v Petrogradu je bila ustanovljena br. založba *Zagljane sonca i ŭ naša akonca*²¹. V teh letih sta se oglasila tudi že blr. pesnika Janka Kupala (1882—1942) in Jakub Kolas ('Konstantin Mickevič, 1882—1956)²². Kolas je bil tudi eden od avtorjev prvih blr. vadnic za vaške šole, tako npr. leta 1909 objavljenega izbora *Drugoe čytanne dlja dzjacej belarusau*. Po oktobrski revoluciji je beloruščina postala »državni« jezik, vendar se je izkazalo, da je kot knjižni jezik neurejena in slabo pripravljena za prevzem funkcij, ki sta jih do takrat imeli poljščina in ruščina.

Čeprav nam nekaj značilnih potez tega jezika ne more predstaviti njegove prave podobe, si je vendar vredno vsaj v obrisih ogledati nekaj br. posebnosti, ki vidno ločijo blr. knjižni jezik od ruščine in ukrajiniščine, če jih vzamemo skupaj²³.

19. Čeprav ni dvoma, da je za Karskega beseda *reč'* pomenila tudi isto kot jezik, vseeno ni mogoče v naslovu knjige *reč'* zamenjati z *jazyk* (prim. *Gistoryja belaruskaj dakastr. lit.* Tom 2, str. 88).

20. Največ svojih pesmi je vključil v zbirko leta 1844: *Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny z dołonczeniem pierwotwornych w mowie słowiano-krewieckiej*. Vilna.

21. Slovstvenozgodovinsko je celotno obdobje razčlenjeno v že navedeni akademski lit. zgodovini, 2; za pregled razvoja novega beloruskega knjižnega jezika gl. L. M. Šakun, GBLM, 1963, str. 178—263 (z literaturo); vpliv ruščine, ukrajiniščine in poljščine v razvoju br. knj. jez. v 19. in zač. 20. stol. obravnava M. G. Bulahaŭ v kongresnem referatu: *Razvicčė belaruskaj litaraturnaj movy ŭ XIX—XX st. st. va uzaenadnosinah z inšymi slavjanskimi movami*. Minsk 1958 (v beloruščini in ruščini).

22. Po prvem se imenuje Inštitut za literaturo beloruske akademije znanosti, po drugem pa Inštitut za jezik.

23. W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodnio-słowiańskiej z wyborem tekstów gwarowych*. Varšava 1954, 42—46.

Vsi šumniki, soglasnik *r* in stari *c* so v beloruščini vselej le trdi, npr. *žyta*, *žerdka*; *čyrvony*, *čëk*; *šyc'*, *šëf*; *rad* : rus. *rjad*, *rečka*, *mora* (rus. *more*, *polj. morze*), *Ryga* : rus. *Riga*; *cyrk*, *čëp*.

Od ruščine in ukrajinščine se beloruščina jasno loči po dzekanju in cekanju, tj. na mestu ruskih mehčanih *d'* in *t'* se izgovarjajo mehki *dz'* in *c'* (blr. *dzjadzja* : rus. *djadja*, blr. *žyc'* : rus. *žit'*). Ta poteza se je v blr. pisanih besedilih prvič pokazala šele proti koncu 16. stol., zato so jo nekateri razlagali kot poljski vpliv; ni dvoma, da je to starejša blr. značilnost, ki so ji stroge cksl. pisne in pravopisne norme branile vstop v stare rokopise²⁴.

Posebno važna blr. poteza, ki se zlasti očitno opaža v pisavi, je močno akanje in jakanje. Zaradi dosledne uveljavitve akanja tudi v pisavi nam vsak zapisani o zanesljivo kaže naglasno mesto (*varóna*, *žalóba*, *kólas*). Jakanje je v pisavi označeno v prednaglasnem zlogu (*serp* — mn. *sjarpý*, *les* — mn. *ljasy*), v drugih zlogih pred naglasom in po njem pa ne (*serabró*, *dúmae*, *póle*), razen v položaju za trdimi soglasniki: *móra*, *vjáža* (veže), *Čarnyšéŭski*, itd²⁵.

Še bolj kot v ukrajinščini je v beloruščini celo slovenskemu ušesu zaznavna velika pogostnost glasu *u*, ki je v pisavi označen z *ŭ*: *voŭk*, *uzjaŭ*, *zdarouë*, *synoŭ*, i *ŭ hatu*.

V oblikoslovju se beloruščina vidno loči od drugih dveh vzhodnoslovanskih jezikov v edninskem mestniku mehkih ženskih samostalnikov po tem, da ohranja staro končnico *-i*, (za *r*, *c*, *č*, *ž*, *š* je tudi v pisavi vedno *-y*), npr. *na kaní*, *ŭ kancý*, *na póli*, *na móry*, *na pljačý*, *na mjažý*, *na zjamlí*, itd.).

Nadaljnja močna značilnost br. jezika je posplošenje končnice *-y* (*-i*) v imenovalniku mn. pri samostalnikih srednjega spola; uveljavilo se je v knjižnem jeziku

24. O starosti tega pojava obstajajo kaj različne trditve. Tako misli Voŭk-Levanovič (*Lekcyi pa gistoryi belaruskaj movy*, 1927), da sta mehka zlita *d'z'* in *č* vsaj praslovanska, če že ne baltoslovanska, in torej ne pomenita nadaljnje faze razvoja ruskih *t'* in *d'*. Šahmatov in Lehr-Splawinski sta to br. posebnost pripisovala poljskemu vplivu v 16. stol. Za isti čas ali celo za 17. stol. se je odločil tudi S. B. Bernštejn (*Očerk sravnitel'noj grammatiki slavjanskih jazykov*, 1961, str. 302—303, s karto). R. Nahtigal je najbrž sprejel tezo Šahmatova in beloruščine pri obravnavi *t'*, *d'* sploh ne omenja (enako ne pri končnicah *-t* : *-t'* za 3. os. sg.), ampak se ozira samo na ruščino in poljščino (*Slovanski jeziki*², 1952, str. 151—155, 272). V. Kiparsky (*Russische historische Grammatik*. Band I. Heidelberg 1963, str. 136-7) pravzaprav priznava kronologijo Karskega, ki trdi (*Belorussy* II, 1, 1955, str. 344—350), da cekanje ni mlajše od 14. stoletja. Opira pa se (Kiparsky) na zapis barona Herbersteina *Prepetzi* (rus. *Pripjat'*) in na arabske zapise 15. in 16. stol., ki tudi že izkazujejo cekanje in dzekanje (po Isačenko in Karskem). Karski je večkrat opozarjal tudi na bistveno različno fonetično naravo br. in poljskih *d'z'* in *č*; prvi so sičniški, drugi šumniški. Pri tem se opira tudi na zapise Jurija Križaniča (17. stol.), ki jasno ločujejo poljsko in br. cekanje (Karski, 345). V širšem glasoslovnem kontekstu se pojava loteva V. V. Martynov, (*Slavjanskaja i indoevropskaja akkomodacija*, Minsk 1968, posebno na str. 33—34). — Glede teritorialne razširjenosti cekanja pravi Karski: »Na okrajinah jugo-vostočnoj, a takže otčasti vostočnoj i severnoj svistjaščij karakter mjagkih *d* i *t* postepeno iščezaet; s rasprostraneniem russkih škol dzekan'e i cekan'e inogda narušajutsja i v central'nyh govoraх.« Seveda misli pri tem na belorusko ozemlje, kakor ga je prikazal na svoji karti leta 1903 (glej DABM, karta VII). Današnja narečna razširjenost tega pojava je razvidna na kartah 56 in 57 DABM. Sam sem imel pri poslušanju beloruščine vtis, da prevladujeta mehčana *t'* in *d'* namesto afrikat, razen pri izrazito skrbnem knjižnem govoru in v narečju.

25. Pravopisne navade so glede akanja in jakanja v tujkah in imenih precej omahovale (prim. *Belaruskaja mova*. Častka I. 1961. Str. 106—135).

na podlagi severovzhodnih narečij in ima svoj izvor deloma v nerazlikovanju spola v množini deloma pa tudi v edninskem akanju, (imen. edn. in množ. se sicer ne bi razlikovala). Nekaj primerov: *parasjátý, sěly, balóty, pís'my, vókny, móry, palí* (polja), *panjácci, paštánni*, itd.

Zaradi izgube spola v množini se v beloruščini čedalje bolj širi v rodilniku mn. končnica *-oŭ* (*-aŭ, -eŭ, -jaŭ*) tudi pri samostalniki ž. in sr. spola, npr. *vúlic* — *vúlicaŭ, sěl* — *sělaŭ, kalěs* — *kalěsaŭ, akón* — *vóknaŭ, pésen'* — *pěsnjaŭ*).

Znanstveno proučevanje beloruščine ima tri dokaj jasno razmejena obdobja. V 19. stoletju in v prvih letih našega stoletja skraja pridno nabirajo ljudsko blago in se bolj ljubiteljsko zanimajo za narečno besedje; proti koncu prejšnjega stoletja obravnavajo blr. jezikovno gradivo že znameniti rusisti in slavisti, svoj vrh pa je to delovanje doseglo v vse obsegajočem belorusističnem delu Karskega. V tem obdobju se znanstveniki niso dotikali vprašanj knjižnega jezika, znanstvena prizadevanja pa so bila neorganizirana, prepuščena ljubezni in zanimanju posameznih filologov v središčih zunaj Belorusije — v Petrogradu, Moskvi, Nežinu, Kijevu, Varšavi in drugod. Raziskovalci so se z beloruščino ukvarjali v glavnem le obrobno, v sklopu rusističnih del, razen seveda nekaterih zbiralcev folklorne in jezikoslovce, kakršna sta bila Nasovič in Karski.

Za čas med obema vojnama je značilno, da so jezikoslovci uporabili veliko moči za reševanje slovničnih in pravopisnih vprašanj mlade knjižne beloruščine, za praktično leksikografijo in druga vprašanja v zvezi z normiranjem jezika. Druga poglobitost tega obdobja je, da se je začela veda o beloruščini gojiti organizirano na novi univerzi v Minsku in na beloruski akademiji znanosti; ti ustanovi sta si pridobili nekaj izredno živih in že uglednih mladih jezikoslovcev, ki so na novih metodoloških osnovah pripravili načrte za vsestransko obdelavo blr. narečij, za izdajo in obdelavo starobeloruskih spomenikov, za pripravo zgodovinske slovnice blr. jezika ter zgodovinskih in narečnih slovarjev in jih začeli tudi že uresničevati. Oblikovali so se prvi blr. jezikoslovni specialisti. Od prejšnje se ta doba razlikuje tudi po tem, da je beloruščina postala samostojen predmet proučevanja, in ne več, kakor dotlej, bolj ali manj v odnosu do bolj razvitih sosednjih jezikov.

Tretje obdobje se začne po drugi svetovni vojni po skoraj petnajstletni suši v blr. jezikoslovju. Tudi ta faza ima svojo posebno podobo: uvedlo jo je skoraj čisto pretrgano znanstveno izročilo. Novi, mladi strokovnjaki so dobro poznali žalostne kadrovske izkušnje 30-ih let, vendar jim ni manjkalo delovne vneme niti želje po pridobivanju jezikoslovne razgledanosti in osvajanju novih raziskovalnih metod. V 50-ih letih je dozorel številčno že močen rod jezikoslovcev; delo je steklo v vseh že v 20-ih letih načrtanih smereh. Uveljavilo se je skupno delo in izdajanje publikacij, ki so temeljnega pomena za blr. jezikoslovje na področju knjižnega jezika in narečij. Tudi v reševanju teoretičnih vprašanj jezikoslovja so blr. jezikoslovci stopili v korak z razvojem vede drugod po svetu²⁶.

26. Doslej najpopolnejši bibliografski pripomoček za beloruski jezik je *Belaruskae movaznaŭstva — biblijagrafičny ŭkazal'nik* (1825—1965). Minsk 1967. (Objave pred letom 1825 so za vse tri vzhodnoslovanske jezike bibliografsko zajete v: S. Bulič, *Očerki istorii jazykoznanija v Rossii*. 13. stol. do 1825. T. I. SPb. 1904, 1243 str.). — Glavni urednik bibliografije, L. M. Šakun, je napisal uvodno študijo *Karotki agljad razvicia belaruskaga movaznaŭstva* (5—28), na katero sem se v razpravi zanesljivo oprl.

Če tu ne upoštevamo starejših slovničnih in slovarskih del, ki le posredno dajejo podatke o beloruščini (slovnici Zizanija in Smotrickega, slovarja Zizanija in Berynde, in dr.), lahko govorimo o prvih zavestnih poskusih proučevanja beloruščine (pravzaprav njenih narečij) od 20-ih let 19. stol. Tako kratek članek K. F. Kalajdoviča prinaša poleg splošnega orisa blr. narečij tudi slovarček nekaj desetlin blr. besed. V teh desetletjih je zbiral ljudske pesmi tudi Jan Čačot (Čečot)²⁷, ki je v spremnih besedah poskušal označiti fonetično in oblikoslovno podobo tega *krivskega* jezika. Starobeloruske pismene spomenike je v teh desetletjih začel izdajati I. I. Grigorovič (*Belorusskij arhiv drevnih gramot; Akty, odnosjaščiesja k istorii zapadnoj Rossii*). Veliko se je ukvarjal tudi z blr. leksikografijo, vendar je pred njegovo smrtjo izšlo le nekaj pol slovarja. V rokopisu je ostalo še slovarsko gradivo in slovnični oris beloruščine znanega blr. etnografa P. M. Šmilevskega; enako *Grammatika belorusskogo narečija* K. Nja-dzveckega.

Od 1850 do 1880 je osrednji popisovalec blr. gradiva I. I. Nasovič. Večkrat je izdal in izpopolnil svojo zbirko blr. pregovorov (*Sbornik belorusskikh poslovic*, 1874) in zbirko br. narodnih pesmi (1873). Med najpomembnejša dela o beloruščini v 19. stol. pa nedvomno spada Nasovičev *Slovar' belorusskogo narečija* (1870). Še danes je dragocen; zajema okrog 30.000 besed, vendar ga je težko uporabljati, ker gradivo ni lokalizirano (kot npr. pri Dalju), čeprav je večinoma zbrano v okolici Magilěva. Prav tako se ni lahko prebiti do prave fonetične podobe besed, ker so večkrat zapisane na »velikorusskij lad«, deloma pa gre tudi za čisto ruske besede, ki so »neskol'ko podpravleny na belorusskij lad« (Karski, Obzor, 8). Nasovičev blr. zgodovinski slovar je ostal v rokopisu.

Neprecenljive vrednosti za blr. jezikoslovje so tudi bogate zbirke folklornega gradiva in narečni orisi br. etnografov, tako P. V. Šejna in drugih, ki so skupaj zajeli bolj ali manj celotno blr. jezikovno območje²⁸. Seveda je tudi ob teh zbirkah jezikoslovec v zadregi, ko mora iz ruske in poljske pravopisne obleke še le izluščiti blr. besedo. Za zgodovinsko proučevanje beloruščine pa so pomembne čedalje številnejše izdaje starobeloruskih listin, dogovorov, mestnih arhivov, letopisov in pd. (iz Smolenska, Vicebska, Plocka).

V zadnjih desetletjih 19. stol. so se z blr. narečji in njihovo zgodovino ukvarjali znameniti slavisti in rusisti, najsi so blr. jezikovno samostojnost priznavali ali ne. Spoznali so, da je poznavanje sodobnih narečij eden izmed najbogatejših virov za odkrivanje zgodovinskega razvoja jezikov, kamor je bilo pač po tedanji znanstveni usmerjenosti naravnano vse jezikoslovno raziskovanje. Tu ne moremo mimo del ukrajinskega jezikoslovnega filozofa in teoretika A. A. Potebnje²⁹, niti ne mimo A. I. Sobolevskega, ki je v svojih dialektoloških študijah, v obravnavanih starih blr. pisnih dokumentih in v svoji knjigi *Lekcii po istorii russkogo jazyka* (4. izdaja 1907) razrešil številna notranja vprašanja beloruščine,

27. 1796—1847. Bil je član tajnega društva filomatov. V letih 1837-46 je izdal šest zbirk ljudskih pesmi z uvodi, v zadnjem razmišlja o br. jeziku.

28. V svoji knjigi o beloruskem ljudskem pesništvu *Naša rodna pesnja*, Minsk 1968, navaja sodobni beloruski pesnik in prevajalec slovenske poezije Nil Gilevič tudi bibliografski izbor zbirk iz 19. stol. (212—213).

29. 1835—1891. Znan je tudi kot literarni teoretik, predhodnik strukturalizma. Njegovo najpomembnejše slovnično delo je *Iz zapisok po russkoj grammatike*, I—IV.

čeprav jo je obravnaval kot del enotnega vzhodnoslovanskega jezikovnega območja. Bogat prispevek zgodovini br. jezikoslovja je dal tudi A. A. Šahmatov, ki si je v svojih številnih delih prizadeval pojasniti ključna vprašanja v zvezi z nastankom in oblikovanjem vzhodnoslovanskih jezikov in njihovih narečij³⁰. Tudi E. F. Budde je pri svojih raziskavah zlasti južno-(veliko)ruskih govorov nenehno zadeval ob blr. jezikovno problematiko; M. A. Kolosov je v svoje rusistične obravnave pritegoval tudi blr. in ukrajinsko gradivo. Posebno mesto v tej dobi ima razprava K. Appela³¹ *O belorusskom narečii* v Ruskem filološkem vestniku (1880), ki je izhajal v Varšavi; avtor je namreč skušal zbrati v samostojen sistem blr. glasovne in oblikoslovne posebnosti.

V predrevolucijsko obdobje spada v jezikoslovno-zemljepisnem smislu tudi za beloruščino pomembno delo — dialektološka karta moskovske dialektološke komisije³². Ta prinaša kartografski zapis narečij vseh treh vzhodnoslovanskih jezikov. Meje beloruščine so na njej pomaknjene precej globoko na današnje ozemlje ruskega jezika (Smolensk). Na današnjih jezikoslovnih kartah je ta podoba že drugačna, jezikovni zemljevidi v knjigi *Vvedenie v istoriju russkogo jazyka*, 1927, ki jo je v Brnu izdal eden od soustvarjalcev dela *Opyt dialektologičeskoj karty*, N. N. Durnovo, pa še kažejo podobno stanje. Za rekonstrukcijo jezikovnega stanja v smolenskem okrožju je nepogrešljiv obsežni slovar V. N. Dobrovoljskega, *Smolenskij oblastnoj slovar'*, 1914. E. Tihinskij je na prehodu stoletij leksiko magiljovskega okrožja zajel izčrpnije kakor Nasovič, vendar ta bogata zbirka ni bila objavljena.

K razbistritvi predstav o blr. jezikovnem stanju 15. in 16. stoletja so v tej dobi pripomogli pregled starih br. in ukrajinskih spomenikov P. V. Vladimirova in njegovi spisi o jeziku Skaryne (Skorine) ter o prevodu žitja sv. Alekseja. Pomemben prispevek v tem območju je priznati tudi poljskemu slávistu A. Brücknerju; opisal in analiziral je blr. prevode viteških povesti Poznanjskega beloruskega zbornika iz konca 16. stol. Znani tekstolog V. N. Peretz je z ukrajinske strani jezikovno pretresel več starih blr. tekstov (16. in 17. stol.).

Nekakšna prečiščena sinteza vsega znanja o Belorusih in beloruščini pred okto-brsko revolucijo je obsežno delo prvega belorusista v pravem pomenu besede, Evfimija Fedoroviča Karskega (1861—1931). Skoraj vseh petdeset let svojega znanstvenega delovanja je posvetil kompleksnemu proučevanju blr. kulturne zgodovine, umetnosti in jezika. V prvi vrsti je bil seveda jezikoslovec in filolog, paleograf, raziskovalec br. ljudskega in umetnega slovstva, pa tudi etnograf in zgodovinar. Njegova bibliografija obsega nad tisoč enot³³, toda jedro in težo njegove publicistične dejavnosti zajema enciklopedična monografija v treh knjigah z naslovom *BELORUSY* (1903—1922).

Sistematično je začel proučevati beloruščino, svoj materni jezik, že v študentskih letih. V predgovoru svoje prve jezikoslovne knjige (*Obzor zvukov i form*

30. Prim. op. 2.

31. Poljski jezikoslovec (1857—1930), po prvi svetovni vojni profesor splošnega jezikoslovja na varšavski univerzi.

32. N. N. Durnovo, N. N. Sokolov, D. N. Ušakov, *Opyt dialektologičeskoj karty russkogo jazyka v Evrope s priloženiem očerka russkoj dialektologii*. 1915.

33. Objavljena v *Pracy Instytutu movaznaŭstva AN BSSR*, 8, 1961. O vrednosti njegovega dela govorijo številni spisi (prim. *Belaruskae movaznaŭstva*, 56—59).

beloruskoj reči, 1885) pravi: »Nastajaščij trud byl zaduman avtorom goda četyre tomu nazad, pri pervom znakomstve s zapisannymi proizvedenijami beloruskogo tvorčestva i jazyka.« Dela se je lotil kot solidno izšolan jezikoslovec, ki mu ni manjkalo mladostnega ognja in kritičnosti. Njegov stik z živo blr. jezikovno stvarnostjo ga je utrjeval v prepričanju, da se mora spopasti s tedanjimi neustreznimi in neutemeljenimi sodbami, tudi če so jih širili tako ugledni jezikoslovci kakor Sreznjevskij, Potebnja ali Miklošič. V začetku 90-ih let je Karski v ruskem filološkem vestniku objavljal razprave o starobeloruskem jeziku pod skupnim naslovom *Iz istorii zvukov i form beloruskoj reči*. Registriral in paleografsko ter filološko obdelal je vse takrat dosegljive pisane vire od 13. stol. dalje, ki so vsebovali blr. jezikovne poteze; prizadeval si je, da bi ugotovil tudi razvojno povezanost in narečno razširjenost posameznih pojavov. To in še druga dela iz 90-ih let, ko je Karski deloval kot profesor na varšavski univerzi³⁴, sodi že v neposredne priprave za njegov opus *Belorusy*. V prvi knjigi tega dela (izšlo je v Varšavi leta 1903) je Karski dal zgodovinski in etnografski opis blr. ozemlja; orisal in na zemljevidu ponazoril je meje beloruščine in njeno narečno razčlenjenost (za glavne razlikovalne značilnosti šteje trdost ali mehkost zvočnika *r* in ob njem razne tipe akanja, na vzhodu in severovzhodu pa vpliv velikoruskih govorov); ukvarjal se je z nastankom blr. jezika in narodnosti. Podobno je registriral in kritično pretresel celotno zgodovino vede o Belorusiji in beloruščini z izčrpno literaturo in s seznamom virov, ki jih je uporabljal pri proučevanju blr. vprašanj. Tako je prva knjiga Karskega ostala zanesljiva osnova za poznejše belorusiste raznih smeri, od jezikoslovcev do zgodovinarjev.

V plodno varšavsko obdobje Karskega spadajo tudi vsi trije zvezki druge knjige *Belorussy* (Varšava 1908, 1911, 1912). Ta knjiga je v celoti posvečena zgodovini beloruščine. V prvem zvezku, ki ima naslov *Istoričeskij očerk zvukov beloruskogo narečija*, je poleg obravnav zgodovinske fonetike precej prostora odmerjenega tudi vprašanjem cirilske paleografije, za katero je bil Karski eden najvidnejših specialistov. Drugi zvezek obsega zgodovinski oris br. besedotvorja in oblikoslovja, tretji br. sintakso. Prof. V. I. Borkovskij, ki je leta 1955 in 1956 ponovno izdal drugo knjigo, v svoji študiji o Karskem³⁵ navaja besede Ljapunova³⁶, češ da ta 2. knjiga nima primere, kar zadeva skrbnost obdelave; sam pa za sintaktični del ugotavlja: »Dlja každygo interesujuščegosja voprosami sintaksisa slavjanskijh jazykov nazvannyj trud javljaetsja nastol'noj knigoj.«

Tudi tretja knjiga je izšla v treh zvezkih (1916, 1921, 1922) in obravnava br. slovstvo. Razmejitev je jasna in vsebinsko ustrezna: prvi zvezek — starejše in novejše br. ljudsko slovstvo; drugi zvezek — staro zahodnorusko pismenstvo (od 13. do 18. stol.), in tretji zvezek — leposlovje v domačem jeziku (*Hudožestvennaja literatura na narodnom jazyke*) 19. in zač. 20. stol. Tudi v tretji knjigi so vmes zanimive misli o starem br. knjižnem jeziku in o jeziku novejših pisateljev.

34. Od 1894 do 1910.

35. V knjigi: *Belorusy. Jazyk beloruskogo naroda*. 1. Moskva 1955, 453—471.

36. *Očerk žizni i dejatel'nosti akad. Karskogo*. Izvestija AN SSSR, 1932, 3.

V zadnjem desetletju (Karski je umrl 1931) naj bi tretji knjigi sledil še slovar sodobne beloruščine in starobeloruski slovar. Da sta bili ti nalogi prezahtevni, potrjuje že dejstvo, da niti danes nista izpolnjeni v celoti. Sicer pa tudi v teh letih beloruščina v objavah Karskega še vedno zavzema pomembno mesto: *Ruskaja dialektologija*, 1924; *Očerki naučnoj razrabotki russkogo jazyka v predelah SSSR*, 1926; *Geschichte der weißrussischen Volksdichtung und Literatur*, Berlin 1926; *Slavjanskaja kirilovskaja paleografija*, 1928. V celoti zanj veljajo besede V. I. Borkovskega: »Kak ni značitel'ny trudy E. F. Karskogo po russkomu jazykoznaniju i paleografii, trudy, proslavivšie imja ih avtora i v ètih oblastjah nauki, my, govorja ob E. F. Karskom, vseгда v pervuju očered' vspominaem o nem, kak o vydajuščemsja belorusovede.«

(Se bo nadaljevalo)

Kajetan Gantar

Filozofska fakulteta Ljubljana

ZAČETKI FILOLOŠKE ZNANOSTI

Zdi se, da beseda filologija pri nas nima posebno visokega zvena. Naši slavisti, romanisti, germanisti nočejo več veljati za filologe. V dobi vse ožje specializacije in drobitve posameznih znanosti je navsezadnje razumljivo, če vsakdo sega po čim ožji oznaki in velja rajši za slovstvenega zgodovinarja, kritika, bibliografa, etimologa, dialektologa, zgodovinskega slovníčarja itd. kot pa za težko opredeljivega filologa. Verjetno je bil eden zadnjih med našimi slavisti, ki se je zavestno oklepал naziva »filolog«, prof. Rajko Nahtigal, ki je v svojem Uvodu v slovansko filologijo (1949) tudi podrobno opredelil cilje in metode sodobne filološke znanosti.

Omenjeni odpor do »filologije« ni naš osamljeni pojav, ampak ga srečujemo tudi drugod, zlasti v Italiji. Tako je npr. Ettore Romagnoli, eden najboljših prevajalcev Aristofana in grških tragikov, že leta 1917 s katonsko odločnostjo zapisal svoj *Ceterum censeo philologiam esse delendam*. Benedetto Croce, vodilni italijanski filozof in slovstveni kritik 20. stoletja, pa je v svojih kritičnih in teoretičnih spisih filologijo ponižal na stopnjo nekakšne dekle, ki je sicer nujno potrebna, da s svojimi metodami skrbi za ohranitev in čistost leposlovnih in dokumentarnih besedil, ki pa je v bistvu le nekakšna pomožna veda v službi takšnih imenitnih znanosti, kot sta zgodovina in filozofija.

Takšne in podobne sodbe so kajpak izhajale iz neke globoko zakoreninjene predstave o filologiji. Največkrat jim je botrovala podoba pedantnega učenjaka, ki zbira v tekstno-kritičnem aparatu pod črto za en sam verz na ducate različnih rokopisnih variant, pri tem pa pozabi na samo pesniško ali etično kvintesenso obravnavanega verza. Ali podoba življenjepisca, ki z vso natančnostjo zbira podatke o rodu pesnikovih prednikov do četrtega in petega kolena, pri tem pa ni zmožen vdahniti življenja sami pesnikovi osebnosti. Ali podoba bibliografa, ki inventarizira in etiketira celo knjižnico, ne da bi v njej prebral eno samo knjigo.

Toda medtem ko je pod vplivom takšnih in podobnih predstav »filologija« marsikje dobivala vse bolj nizek prizvok, so jo klasični filologi v drugih deželah skušali napolniti z novo, živo vsebino in dvigniti na svoj prapor. Tako npr. v Sovjetski zvezi, kjer je »klasična filologija« postala oznaka za vso celovitost znanosti o antiki od grškega in latinskega jezikoslovja do slovstvene in pravne zgodovine, od mitologije do preučevanja vojaških in privatnih starožitnosti (prim. S. T. Radcig, Vvedenie v klassičeskiju filologiju, Moskva 1965). Še več: marsikje je »filologija« postala kar nekakšen sinonim za klasično filologijo, tako npr. v Nemčiji, kjer se seminar za klasično filologijo pogosto označuje kar kot »Philologisches Seminar«, ali v Franciji, kjer so »Revue de philologie«, »Année philologique« in podobno oznake strokovnih revij, namenjenih izključno le klasični filologiji.

Ne bi se maral izgubljati v naštevanju in pretresanju argumentov o ustreznosti ali neustreznosti oznake »filologija«. Toda morda nam bo njen obseg in pomen jasnejši in razvidnejši, če se ozremo na otroška leta filološke znanosti, na njeno spočetje, razcvet in razkroj v antiki.

PREDHODNIKI

Zametke znanosti o jeziku in stilu srečamo že med sofisti — Prodik se je ukvarjal s sinonimiko, Simonid z mnemotehniko, Gorgia je preučeval blaglasje posameznih govorniških figur, Protagora je že razlikoval nekatere besedne vrste in oblike stavkov; zametke slovstvene kritike srečamo celo prej, že pri Ksenofanu, ki je kritiziral Homerjeve in Hesiodove pesnitve z moralističnega vidika. Toda ne v enem ne v drugem primeru ne moremo govoriti o filološki znanosti, kajti sofisti preučujejo jezik le kot praktično orodje za doseg svojih vzgojiteljskih in prosvetiteljskih ciljev, in Ksenofan kritizira bogove pod vidiki, ki so poeziji tuji.

Prav tako ne moremo med filologe šteti Sokrata, čeprav je morda ravno on izumitelj besede »filologija« (skozi Sokratova usta ta beseda prvič zazveni v Platonovih dialogih), in tudi ne njegovega učenca Platona, ki je v svojem dialogu *Kratylos* prvi načel nekatera temeljna jezikoslovna vprašanja, v dialogih *Ion*, *Phaidros*, *Politeia* in drugih pa odprl literarno-teoretične probleme, ki zadevajo samo bistvo poezije kot umetnosti. Toda Platonov pristop k tem vprašanjem je bil izrazito filozofski, ne filološki: saj ni izhajal iz zbiranja in pretresanja tekstovnega gradiva, ampak iz problematičnosti vsega pesniškega in slovstvenega početja.

Tudi slovito Aristotelovo *Poetiko* bi v celoti težko označili kot filološko razpravo. Čeprav temelji na precejšnjem poznavanju slovstvenega gradiva, vendar teži predvsem k razčiščenju nekaterih temeljnih filozofskih in slovstveno-teoretičnih vprašanj: v čem je bistvo pesništva, v čem je njegovo poslanstvo, s kakšnimi sredstvi dosega svoj smoter?

Pač pa sodijo v področje filološke dejavnosti nekatera izgubljena Aristotelova dela, kot npr. zbirke gradiva pod naslovom *Didaskalia*, kjer so bili zbrani uradni podatki o dramskih predstavah v Atenah po časovnem zaporedju, ali *Dionizijske zmage*, ki so obsegale seznam pesnikov in igralcev, ki so prejeli nagrade pri dramskih uprizoritvah ob praznikih Dionizijev. Dalje sodi sem posebna izdaja Homerja, ki jo je Aristotel priredil za svojega učenca Aleksandra, poznejšega

makedonskega kralja. Še izrazitejši filološki spis so *Problémata Homeriká*, nekakšen komentar k posameznim verzom iz Iliade in Odiseje, kjer je Aristotel polemiziral s sodbami moralističnih in racionalističnih kritikov Homerja.

Teh kritikov za Ksenofanom ni nikdar zmanjkalo, njihove očitke pa je sistematično zbral in objavil zloglasni Zoil v devetih knjigah, ki so verjetno imele naslov *Homeromástix* (»Z bičem po Homerju«). Naj za primer navedem nekaj najbolj tipičnih Zoilovih očitkov:

V prvem spevu Iliade beremo, da se je kuga, ki jo je Apolon poslal kot kazen nad Ahajce, najprej lotila psov in mežgov (I 50). Kakšen nesmisel, da bog najprej kaznuje nedolžne živali! — Ob Odiseji IX 60 (»šest tovarišev je padlo v boju na vsaki ladji«) se Zoil čudi: Ravno šest, ne eden več ne manj, na vsaki od dvanajstih ladij! Kakšen slučaj! Naravnost neverjetno! — In ali ni v Alkinojevih besedah Odiseju: »Ej, da bi kdo, takšenle, kot si ti, mojo zasnubil mi hčer in zet bi mi ljubi se klical...« (Od. VII 311—313) slabo zakamuflirano vsiljevanje lastne hčere prvemu mimoidočemu tujcu? Od kralja bi človek vendar pričakoval malo več ponosa in diskretnosti!

Poleg polemike zoper Zoila in njemu podobne je Aristotel v omenjenem spisu načeljal tudi vprašanja eksegeze posameznih manj znanih besed, tekstne kritike in podobno. Spis sam je izgubljen; toda jedro kritičnih načel, ki so vodila Aristotela pri njegovih interpretacijah posameznih verzov, nam je ohranjeno v 25. poglavju Poetike. Osnovno načelo, ki ga je mislec skušal tu uveljaviti, je bilo: za pesništvo veljajo le tiste zakonitosti in tista merila, ki so lastna pesništvu, ne pa merila etike, vere, znanstvene eksaktnosti, s katerimi so posamezni kritiki presojali vrednost in utemeljenost Homerjevih verzov. Zaradi tega načela, ki je dobilo naravnost aksiomatično vrednost, Aristotela upravičeno štejemo za idejnega utemeljitelja homerske filologije in slovstvene znanosti nasploh.

ALEKSANDRINSKA FILOLOGIJA

Toda zlata doba filologije se začenja šele po Aristotelovi smrti. Šele zdaj, ko so ritmi velike grške poezije izzveneli, je napočil čas za filologe, da naredijo pregled čez pesniško ustvarjalnost preteklih stoletij. Idealne pogoje za to je ustvaril egiptovski kralj Ptolomaj II Filadelf, ko je l. 297 ustanovil slovito aleksandrinsko knjižnico. Ta je v času svojega največjega razmaha obsegala čez pol milijona knjig — za tiste čase v resnici impozantna številka! V tej knjižnici je bila sistematično zbrana in inventarizirana vsa starogrška slovstvena ustvarjalnost. Poleg tega je Aleksandrija s svojo odprtostjo nasproti vplivom Vzhoda in Zahoda postala kulturno središče vsega tedaj znanega sveta, nekakšen antični Pariz, medtem ko so Atene polagoma zdrsnile na raven provincialnega univerzitetnega mesta. Zato ni naključje, da je ravno iz Aleksandrije, iz vrst predstojnikov in sodelavcev tamkajšnje knjižnice, izšla cela plejada najslavnejših antičnih filologov.

Med prvimi moramo omeniti Kalimaha (ok. 300—235), ki je hkrati najpomembnejši pesnik helenistične Aleksandrije, izrazit tip »učenega pesnika« (*poeta doctus*). Njegovo največje delo je katalog aleksandrinskega knjižničnega fonda, tako imenovani *Pínakes*, v 130 knjigah. Avtorji so bili v tem katalogu razdeljeni na pesnike in prozaike, pesniki so se spet delili na epike, elegike, jambike, melike, tragiike, komike, prozaike pa na zgodovinarje, govornike, filozofe, zdrav-

nike, pravnike; zadnja rubrika med prozaiki je imela naslov *Pantodapá*, kar bi pomensko ustrezalo današnji oznaki *Varia*. V okviru vsake teh slovstvenih vrst so bili nato razporejeni ustrezni avtorji po abecedi: Opis vsakega avtorja je najprej obsegal življenjepis, nato pa podroben seznam vseh njegovih del. Ob vsakem spisu so bile poleg naslova navedene tudi začetne besede — v antiki je naslov besedne umetnine večkrat obstajal sploh samo iz začetnih besed, in ta praksa se je npr. še danes ohranila pri naslavljanju papeških okrožnic. Pri obsežnejših delih je bilo navedeno tudi število knjig, pri pesniških zbirkah pa vselej število verzov, včasih pa tudi naslovi posameznih pesmi.

Kalimahovi *Pinakes* potemtakem presegajo obeležje knjižničarskega kataloga; v njih so že zametki biografskega leksikona in sistematične bibliografije. V marsičem tudi presegajo raven slovstvene »aritmike«, saj načenjajo nekatera izrazito filološko-kritična vprašanja. Niso bili namreč redki primeri, ko je bilo treba ugotavljati pristnost ali avtorstvo kakega spornega spisa, zlasti če je le-ta krožil pod različnimi imeni. Kalimah se takšnim problemom ni izmikal, ampak je ob njih še posebej pokazal svojo načitanost in izostren posluš — tako vsaj lahko sklepamo po ohranjenih odlomkih.

Ob Kalimahu moramo omeniti njegovega mlajšega sodobnika *Eratostena* (ok. 284—202), slovitega astronoma, zemljepisca, zgodovinarja, kronografa in — pesnika. Udejstvoval se je na tako številnih področjih, da so mu sodobniki vzdeli oznako *péntathlos* (= »peteroboj«), nasprotniki pa tudi oznako *bêta*, kajti bil je povsod le drugi (kot je β druga črka grškega alfabeta), nikjer prvi. Pisal je med drugim razprave o Odisejevih potovanjih in o stari komediji; toda mesto v zgodovini filologije si je zagotovil predvsem s tem, da si je prvi zavestno nadel oznako »filolog« (*philólogos*).

Medtem ko je bila Kalimahu in Erostatenu filologija samo ena izmed mnogih dejavnosti, pa njun sodobnik *Zenodot* začenja vrsto učenjakov, ki jim je filologija edino torišče njihovega delovanja. Okoli leta 275 je priredil prvo kritično izdajo obeh Homerjevih epov. V tej izdaji je Iliado in Odisejo razdelil na 24 spevov, ki se označujejo z zaporednimi grškimi črkami (spevi Iliade z velikimi, spevi Odiseje z malimi črkami grškega alfabeta). Čeprav ta razdelitev ne izvira od samega pesnika, je vendar dovolj domiselna, cezure med posameznimi spevi so srečno zarežane, zato je ostala v rabi vse do danes. Poleg tega je v svoji izdaji Homerja uveljavil posebno tekstno-kritično znamenje *obelós*; z njim je označeval ateteze, to je verze, v katerih pristnost je sumil in je zato predlagal njihovo izločitev. S temi atetezami pa je bil kar preveč širokosrčen. Tako je npr. iz Iliade izločil enega najlepših odlomkov, celoten opis Ahilovega ščita. Ni čudno, da so poznejši filologi Zenodotove posege v Homerjevo besedilo večkrat zaznamovali z opazko »smešno« ali »naivno«. Po drugi strani pa verzov ni samo izločal, ampak jih je včasih tudi iz svojega dodajal.

Najvišji vrh pa je aleksandrinska filol. dosegla v *Aristofanu* iz Bizanca in v Aristarhu. Aristofan iz Bizanca (ok. 257—180) je izpopolnil metode filološke znanosti z uvedbo novih kritičnih znamenj, toda najljubši mu je bil še vedno *obelós*. Največjo atetezo je naredil na koncu Odiseje, ki jo je zaključil z 296. verzom 23. speva; nadaljevanje tega speva in celoten 24. spev pa je označil kot nepristen. Zanimivo je, da še danes številni filologi pritrjujejo tej Aristofanovi sodbi ter Homerju odrekajo avtorstvo zadnjih 600 verzov Odiseje.

Toda Aristofan se ni ukvarjal samo s Homerjem, izdajal in komentiral je tudi Hesioda in lirike, svojega soimenjaka Aristofana komika in tragike. Bil je prvi, ki je lirične pesmi in zdrske speve v dramah razčlenil v kitice. Sloviti so tudi njegovi povzetki (*hypothéseis*), s katerimi je opremljal izdaje grških tragedij; Aristofanova *hypóthesis* je poleg povzetka vsebovala tudi podatke o tem, kateri drugi pesniki so obdelovali isti motiv, podatke o prvi uprizoritvi in kratko estetsko sodbo. Naj kot primer navedem sklepne stavke povzetka o Evripidovih Feničankah:

»Feničanke« so po svojem tragičnem značaju preveč razburljive: Kreontov sin se žrtvuje za rodno mesto in zgrudi z obzidja, dva brata padeta v medsebojnem spopadu, mati Jokasta naredi samomor nad trupli svojih sinov, Argejci, ki so šli z vojsko nad Tebe, najdejo smrt, Polinejk obleži nepokopan, Ojdipa z njegovo hčerko Antigono poženejo iz domovine. Delo je natrpano z vlogami, pa polno številnih lepih misli.

Drama je zelo lepa po posameznih odrskih prizorih, vendar vsebuje precej odmikov od osrednjega dejanja. Scena z Antigono, ki gleda z obzidja, ni ravno sestavni del dramskega dejanja, in prihod Polinejka, ki ponuja premirje, ne služi ničemur. Tudi sklepni prizor, ki prikazuje Ojdipov odhod v izgnanstvo, je s svojo razvlečeno pesmijo le neorgansko in prazno prilepljen.

In še na enem področju gre prvenstvo Aristofanu: bil je prvi grški paremiograf, prvi sistematični zbiralatelj grških pregovorov, ki jih je izdal v šestih knjigah. Bil je tudi sicer izredno načitan in razgledan, rimski arhitekt Vitruvij poroča o njem, da je »z izredno vnemo in prizadevnostjo dan na dan sistematično prebiral knjige v aleksandrinski knjižnici«. O njegovi načitanosti in fenomenalnem spominu priča tale anekdota, ki jo je zapisal isti Vitruvij:

Aleksandrinski vladar Ptolemaј Filadelf je uvedel posebne tekme na čast Apolonu in Muzam, kjer so najboljši pesniki pomerili svoje sile, in določili žirijo sedmih mož, ki naj zmagovalcem podeli prvo in drugo nagrado; kot sedmi je bil v žirijo imenovan Aristofan. Ko so pesniki prebrali svoje verze, so bili vsi drugi člani žirije soglasni glede prve in druge nagrade, le Aristofan je bil drugačnega mnenja, in je predlagal, naj se dodeli nagrada tistemu pesniku, ki so mu drugi dodelili najmanjše število točk. Na kraljevo zahtevo, naj pojasni svoje stališče, je Aristofan odgovoril: »Edino ta je pesnik, vsi drugi so samo recitali tuje verze; sodniki pa morajo ocenjevati le izvirna dela, ne pa tatvine.« Nato je po spominu velel prinesiti papirusne svitke iz posameznih knjižnih omar, in vsebina teh svitkov se je ujemala z njihovimi recitacijami. Osramočeni avtorji so morali priznati svoj plagiat, Aristofan pa je bil imenovan za vodjo knjižnice.

Še večji sloves je užival Aristarh iz Samotrake (217—145); njegova učenost je prešla v pregovor. Metode tekstne kritike je dognal do virtuozne izbrušenosti in jih izpopolnil s celim sistemom diakritičnih znamenj. Toda najljubše znamenje je bil tudi njemu *obelós*, ne kot zdravilo, ampak kot markacija, kot previdna in jasna označitev pokvarjenega ali sumljivega mesta. Kajti naloga filologa — po Aristarhu — ni pesnike popravljati, ampak le opozarjati na njihove odlike in slabosti; ne zdravljenje, ampak le ugotovitev bolezni.

Aristarhov najljubši pesnik je bil Homer, do katerega pa je zavzel kritično stališče: v njem ni več videl učenika, enciklopedije vsega znanja in nezmotljive Biblije, kot večina Grkov pred njim, ampak predvsem in samo pesnika. Medtem ko so drugi Grki iskali v Homerju vir vsega znanja ter ga slavili ne samo kot največjega pesnika, ampak tudi kot največjega astronoma, zemljepisca, zdravnikarja itd., se je Aristarh postavil na drugačno stališče. Vsi pesnikovi naporji so

usmerjeni le v to, kako bi vplival na duše poslušalcev (*psychagogía*), ne pa, kako bi jih poučeval (*didaskalía*); Homerju je neznano marsikaj, kar ve danes že vsak otrok, npr. da je Večernica ista zvezda kakor Danica; toda to so stvari, ki v ničemer ne zadevajo Homerjevega pesništva. Aristarh je imel izredno jasno predstavo o Homerjevem zemljepisnem in kulturnem obzorju, o njegovih verskih in mitoloških nazorih ter presenetljivo čist posluš za homersko narečje in stil.

Načelo, ki ga je vodilo pri esegezi Homerja, je formuliral z besedami: *Hómeron ek Homérou saphenízein* (= razlagati Homerja iz samega Homerja). To načelo je aktualno še danes, lahko bi ga označili kot načelo sodobne interpretacijske metode. V skladu s tem načelom je Aristarh vse svoje legendarno znanje puščal pred vrati in vstopal tako rekoč bos in neoborožen v hram homerske poezije. V svoji zvestobi se je Aristarh izogibal kakršnega koli nasilnega posega v pesnikovo besedilo. Medtem ko so filologi pred njim Homerjeve verzze spreminjali, izboljševali, obračali, premetavali, popravljali, je čutil Aristarh sveto spoštovanje pred pesnikovo besedo. Ob spornih in neumljivih mestih je iskal rešitev, če le mogoče, v samem pesnikovem besednjaku; če tudi tako ni šlo, je z že omenjenim znamenjem *obelós* odkrito priznal svojo nevednost in nemoč. Ravno zato so ga v antiki šteli za največjega filologa, ker problemov ni reševal z nasilnimi konjekturami, ampak »z naravnost preroško prodornim vpogledom v smisel pesnikovih besed« (Athenaios XIV 634 C).

Aristarh je bil izredno plodovit pisec. Objavil je čez 800 knjig, ki se delijo v tri skupine: kritične izdaje (*diorthóseis*), komentarji (*hypomnémata*), monografske študije (*syngrámmata*). Slovel je tudi po svojih pedagoških sposobnostih, saj je vzgojil štirideset filologov in slovnicarjev. Njegovi učenci so na njegovo pobudo napisali vrsto zanimivih monografij, npr. o homerskem lokostrelstvu, o opazovanju ptičev pri Homerju, o vojaški umetnosti v Homerjevih časih, o načinu življenja homerskih junakov.

Med temi učenci zasluži posebno omembo Dionizij Tračan (2. stol. pr. n. š.), avtor najstarejše ohranjene grške slovnice. Njegova slovnica pomeni prvi poskus sistematičnega pregleda dotlej odkritih jezikovnih zakonitosti; ukvarja se predvsem z glasoslovjem in oblikoslovjem, vendar pa pušča skladnjo in stilistiko. Delo je precej suhoparno, v bistvu le gol skelet raznih klasifikacij in definicij, vendar je imelo izreden vpliv na vse poznejše opisne slovnice grškega in latinskega ter celo armenskega in sirijskega jezika. Naša tradicionalna slovnicična terminologija še danes v dobršni meri temelji na Dionizijevi slovnici.

FILOLOGIJA V PERGAMU, NA RODOSU IN V RIMU

Bogati vladarji dinastije Atalidov v Mali Aziji niso hoteli zaostajati za svojimi tekmeci Ptolemaji v Aleksandriji, zato so tudi sami ustanovili veliko knjižnico v svoji prestolnici, v Pergamu, ki bi lahko sčasoma dosegla obseg in sijaj aleksandrinke knjižnice. Z ustanovitvijo te knjižnice so bili ustvarjeni pogoji za razcvet druge pomembne filološke šole v antiki — pergamske filologije. Kakor se je aleksandrina filologija razvijala pod močnim vplivom Aristotelove peripatetske filozofije, tako in še bolj je bila pergamska filologija pod vplivom stoicizma. Peripatos je pomenil nekakšno antično inačico pozitivizma: zbiranje in urejanje podatkov, sistematična obdelava zbranega gradiva, čim bolj neposreden stik z empirijo; kot gradivo pa na področju filologije seveda v prvi

vrsti razumemo leposlovna besedila. Nasprotno pa je stoicizem zapuščal oprijemljiva tla empirične znanosti in vrtal predvsem v svet spekulacij. In ta usmeritev pride jasno do izraza tudi na področju filologije.

Pergamska šola se ukvarja predvsem s teoretičnimi jezikoslovnimi vprašanji, zanima jo problem izvora jezika in izvora posameznih besed, kjer že postavlja prve, za naše pojme včasih precej naivne etimologije. Poglavitni predstavnik te šole je Krates iz Malosa (2. stol. pr. n. št.), ki noče več veljati za »filologa«, ampak se označuje kot »kritika«. »Delo, ki ga opravlja kritik, pa ni delo ročnega delavca (opazka očitno leti na aleksandrinske filologe, ki so z občudovanja vredno natančnostjo in z asketsko potrpežljivostjo zbirali, primerjali in komentirali rokopise), ampak delo arhitekta!«

Odmik od oprijemljivih tal opažamo tudi v Kratesovem odnosu do Homerja, ki je tudi v tej šoli v ospredju zanimanja. Nad vse priljubljena postane alegorična interpretacija, ki v homeroslovju sicer ni nova — uvajali so jo že nekateri sofisti —, toda šele zdaj se razbohoti v polnem obsegu. Za vsakim Homerjevim mitom, za vsakim njegovim motivom in junakom je treba iskati neki globlji, alegorični pomen: Ahilov ščit ni navaden ščit, ampak podoba kozmosa; podobno velja za Nestorjevo kupo v devetem spevu Iliade; spopad bogov v dvajsetem spevu je alegorija trčenja planetov v istem znamenju zodiaka, ki lahko povzroči svetovni požar; zlata veriga, s katero Zeus grozi bogovom, je alegorija kozmičnih vezi, ki spajajo štiri elemente, ali pa podoba žareče krožnice, po kateri potujejo planeti. Homer je spet — in to v večji meri kot kdaj prej — postal učbenik naravoslovja in nezmotljiv orakelj vsega znanja.

Toda kakor po eni strani ta filologija plava po oblakih simbolov in alegorij, tako se na nekem drugem polju izgublja v močvari nepoetične bašalnosti: po vsej sili skuša lokalizirati posamezne postaje in pokrajine Odisejevih blodenj — na Siciliji, v južni Italiji, na osamljenih otokih Sredozemlja ali celo Atlantika skuša odkriti deželo Kikloпов, Fajakov, Kimerijcev, Laistrigoncev.¹

Še eno pomembno središče filološke dejavnosti se je na prelomnici 2./1. stoletja izoblikovalo na otoku Rodosu. Rodoška filološka šola sicer ne premore takšnih velikih imen kot Aleksandrija ali Pergam, pomembna pa je kot nekakšna transmisija, po kateri so se nazori in metode aleksandrinskih in pergamskih filologov pretakali v Rim. Ker je bilo na Rodosu tedaj tudi sloveče žarišče retorskih in filozofskih študij, je otok čedalje bolj privlačil sinove uglednih rimskih družin, ki so tu poleg govornišva in filozofije izpopolnjevali tudi svoje znanje slovnice in slovstva. Tako sta npr. na Rodosu študirala Cezar in Cicero.

V samem Rimu slovnica spočetka ni bila v rabi in tudi ne v časteh, kot izrecno poroča Suetonij; z njo so se ukvarjali le grški sužnji in osvobodenci. Toda ko je Rim utrdil oblast nad Sredozemljem, je hotel politično in vojaško slavo povečati še z dominantnim položajem v kulturi, in latinski jezik je kot nosilec

¹ Zanimivo je, da takšni poskusi »zemljepisa homerskega eposa« niso zamrli vse do današnjega dne. Zlasti znane so raziskave V. Bérarda (*Les navigations d'Ulysse*, 4 knjige, Paris 1927-9), ki je skušal umestiti Odisejeve blodnje v zahodnem Sredozemlju. In še pred nekaj leti je skušala neka belgijska ljubiteljica Homerja v zajetni knjigi dokazati, da je Odisej v resnici blodil po naši Istri in da je otok srečnih Fajakov treba iskati na naših Brionih. Toda vse takšne in podobne poskuse je duhovito zavrnil že omenjeni filolog Eratosten z utemeljitvijo, da bo treba pač najprej poiskati tistega usnarja, ki je bogu Eolu sešil njegov meh za vetrove!

te dominacije nenadoma postal predmet poglobljenega zanimanja in preučevanja. Zato nas ne sme presenetiti, da se od prvega stoletja pr. n. št. dalje cela vrsta uglednih Rimljanov ukvarja s slovstvenimi in leposlovnimi vprašanji. Toda v glavnem ostaja vse le pri posnemanju grških vzorov, pri aplikaciji grških raziskovalnih metod na latinsko besedno in leposlovno gradivo. Čeprav nihče med njimi niti od daleč ne dosega veličine Aristofana ali Aristarha, vseeno nazajzaj nekaj najbolj znanih imen.

Plodoviti polihistor Varro Reatinus (116-27) je napisal obsežno monografijo *O latinskem jeziku* v 25 knjigah, ukvarjal pa se je tudi z rokopisno predelavo Plavtovih komedij. Tudi Ciceron (106-43) se je v svojih spisih o govorništvu dotaknil vrste slovstvenih vprašanj. Diktator Julij Cezar (100-44) pa je napisal jezikoslovni traktat o analogiji, iz katerega nam je ohranjeno geslo: »Kot morskih čeri se izogiblji nenavadnih, še neslišanih besed!« Pesnik Horac (65-8) je napisal tri obsežne leposlovne poslanice v verzih, v katerih je na lahkoten, nevsiljiv način načel razna vprašanja s področja pesniškega ustvarjanja, slovstvene kritike, zgodovine besed, metrične tehnike itd.; zadnja med temi poslanicami, naslovljena na Pisone, bolj znana pod imenom *Ars Poetica*, je imela neverjeten vpliv na evropsko pesniško ustvarjalnost in kritično misel vse do prosvetljenstva. Kvintilijan je dal v 10. knjigi svojega govorniškega priročnika (*Institutiones*) zgoščen in kritičen pregled vse dotedanje rimske slovstvene zgodovine po posameznih zvrsteh. Njegov sodobnik, dvorni kronist Suetonij (ok. 70—150), pa je objavil življenjepise dvajsetih najpomembnejših rimskih slovničarjev. Verzificiran priročnik o slovničnih in metričnih vprašanjih je na začetku 2. stoletja po n. št. napisal Afričan Terencijan Mavrus. Priročnik obsega tri knjige (*De litteris — De syllabis — De metris*), zlasti poučna je zadnja, ki obravnava najrazličnejše metrične oblike in ki daje opis teh oblik vselej v isti metrični obliki, kot jo obravnava; tako že s samim svojim opisom sproti ponazarja svojo teorijo. Svojevrsten čar se razliva čez dvajset knjig »Atiških noči« (*Noctes Atticae*), ki jih je napisal Avlus Gelij (ok. 130—180). To je lagodno, nevezano paberkovanje o najrazličnejših temah ob dolgih zimskih večerih v Atiki; toda vseskozi prevladujejo slovstvena in jezikovna vprašanja. Delo je pomembno predvsem kot neizčrpna zakladnica odlomkov iz najstarejšega rimskega slovstva, redkih besed in nenavadnih slovničnih oblik, anekdot iz življenja znamenitih pesnikov in pisateljev ter opisov izumrlih običajev in drugih starožitnosti.

FILOLOGIJA OB ZATONU ANTIKE

Svoj zadnji razcvet je doživela antična filologija na prelomu četrtega in petega stoletja. Kot da bi podzavestno slutili, da so ure imperiju štete, in kot da bi se šele zdaj prav zavedeli stoletnih kulturnih zakladov, ki so jih ustvarili pretekli rodovi, se začno najvplivnejši Rimljani tega obdobja intenzivno ukvarjati s preučevanjem svoje slovstvene preteklosti. Mednje sodi npr. rimski aristokrat Vetij Agorij, o katerem pravi nagrobni napis (CIL VI 1789):

Vse misli modrih mož, v obeh jezikih,
ki vrata nam odpirajo v nebo,
pa najsi spretno v verzih so zložene,
naj so izšle v nevezani besedi,
vse to si ti naredil mnogo boljše,
kot je biló, ko branje v róke vzel si.

Agorijev sodobnik je *Donat*, znan po svoji slovnici, ki je postala temeljni učbenik latinskega jezika skozi ves srednji vek (*»Donat«* je tedaj postal kar sinonim za »latinsko slovnico«), manj znan kot komentator starih rimskih pesnikov. Odlika njegovih interpretacij ni toliko bistrovidna prodornost, kot goreča ljubezen in neomajna zvestoba do izvirnika: ne *ingenium*, marveč *fides*.

Iz Donatove šole je izšel cerkveni učitelj *Hieronim* (345—419), naš daljnji rojak,¹ eden najbolj vnetih zagovornikov pomiritve med antiko in krščanstvom. V njem se združuje zdravo antično filološko izročilo z najbolj žlahtnimi prvinami mladega, od oblasti še nepokvarjenega krščanstva. Njegovo življenjsko delo je prevod skoraj celotnega svetega pisma, ki ga je polatinil deloma iz hebrejskega in aramejskega izvirnika, deloma ob kolacioniranju najboljših grških rokopisov. Ob tem prevodu so se mu porajali komentarji k posameznim svetopisemskim knjigam, v katerih je utiral pot simbolični in alegorični razlagi posameznih svetopisemskih motivov. Pisal je tudi razprave o hebrejskih imenih in na tem področju, v študiju hebrejske onomastike, marsikje oral ledino.

Donatovo delo je nadaljeval drug njegov učenec, *Servij*, ki je napisal komentar k Donatovi latinski slovnici in komentar k Vergilovim pesnitvam. Zlasti Servijeve komentarji k Vergilu so še danes dragocen pripomoček, pravcata zakladnica antične učenosti, pa tudi bistrih opažanj o zgradbi Eneide in o vplivih posameznih grških pesnikov na Vergila. Pri tem pa se ne izgublja zgolj v kopičenju podatkov, ampak skušajo prodreti čim globlje v pesnikov miselni svet ter razjasniti idejne tokove, ki so oblikovali Vergilov duhovni obraz.

Kakor je antična filologija ob svojem rojstvu izšla iz filozofije, tako se v svojih zadnjih predstavnikih spet vrača vanjo ter staplja z njo v eno samo univerzalno znanost. Ta težnja je opazna že pri Serviju, še bolj pa pri zadnjih dveh pomembnejših filologih antičnega sveta, pri Makrobiju in Marcijanu Kapeli. Pod vplivom neoplatonske filozofije je prišla v veliko modo alegorična razlaga leposlovnih umetnin. V tej razlagi postane npr. Homerjeva Odiseja ena sama alegorija, ki prikazuje blodnje človeške duše od trenutka, ko se je ta duša spustila z neba, pa do konca, ko se spet vrne v prvotno blaženstvo, v svojo nebeško domovino. Odisejeve blodnje po svetovnih morjih so samo prisposoba blodenj, ki jih trpi človeška duša, obsojena na izgnanstvo v meseni telesnosti in v pokrajinah snovnosti. Morje, po katerem blodi Odisej, je podoba materialnega sveta in simbol pohotnosti, kajti iz morja je rojena Afrodita, boginja ljubezenske sle, itd.

Makrobij (začetek 5. stoletja) je napisal dve večji deli, komentar k Ciceronovemu spisu »Scipionov sen« in *Saturnalia* — nekakšen literarni simpozij o Vergilovi pesniški umetnosti. Izhodišče obeh spisov je eksegeza nekega poetičnega besedila: Ciceronovega vizionarnega teksta oz. Vergilovih verzov. Toda to je v resnici le izhodišče, v nadaljevanju pisec preraste izhodiščno besedilo in gradi na njem konstrukcijo svoje enciklopedične znanosti, *scientiae*

¹ Rojen v mestecu Stridonu, ki še danes ni lokalizirano. Večina sodi, da je ležalo nekje na meji med provincama Dalmacijo in Panonijo, morda na današnjem Grahovem polju v jugovzhodni Bosni ali ob rečici Strigovi v severozahodni Bosni. Po mnenju Franca Lukmana in nekaterih drugih pa naj bi Stridon ležal v Sloveniji, »na kraških tleh najbrž nekje med Akvilejo (Oglejem) in Emono (Ljubljana)« (Mladika 21, 1940, 250). Prim. J. Labourt, Saint Jérôme Lettres T. I (Paris 1949), p. VII: »il (sc. Stridon) était situé non loin de l' actuelle Ljubljana.«

supellex (v Saturnalijah), oz. konstrukcijo metafizičnih spekulacij v duhu neoplatonske filozofije (v komentarju k Scipionovemu snu). Ta konstrukcija v svojih zadnjih izsledkih in vrhovih nima več dosti skupnega z izhodišnim pesniškim besedilom: saj osnovnega besedila ne osvetljuje, ampak ga skoraj zasenči, ga ne postavlja v ospredje, ampak potiska v ozadje. Medtem ko so bili aleksandrijski filolologi zvesti in pokorni služabniki Poezije, ki ji niti lasu niso dodali iz svojega, pa imamo pri neoplatonskih filologih vtis, da jim je poezija samo še dekla v službi visoke gospe, ki se imenuje Filologija.

Ta težnja je še bolj očitna v zadnjem večjem dokumentu antične filologije, v enciklopedično zasnovanem delu Marcijana Kapela (1. pol. 5. stol.), ki ima zanimiv naslov »Svatba Filologije in Merkurja« (*De nuptiis Philologiae et Mercurii*). Na uvodnih straneh tega dela pisec opisuje neko slikovito, skoraj baročno nabreklo alegorijo:

Bog Merkur se odloči za poroko. Ozira se po raznih dekletih — vseč mu je *Sophia* (Modrost), *Mantika* (Vedeževanje), *Psyche* (Duša), toda za nobeno se ne more prav ogreti. Nazadnje se po posredovanju Kreposti (*Virtus*) obrne na boga Apolona, ki mu priporoči Filologijo, najbolj učeno devico (*doctissima virgo*). Jupiter in Junona dasta svoje soglasje, zbor bogov pa sklene nevesto sprejeti v vrste nesmrtnikov. Nevesta se najprej sramežljivo brani, nazadnje se vda, njena mati *Phrónesis* (Preudarnost) ji pripravi poročna oblačila, Muze ji zapojejo svatovsko pesem, sprevodu se pridružijo še štiri Kreposti (*Virtutes*) in Gracije, boginje ljubkosti in miline. Pred nebeškim pragom pije nevesta iz čaše nesmrtnosti, nato jo sama Junona povede v domovanje bogov. Bogovi ji prinese dragocena poročna darila, najlepše darilo ji pokloni sam bog Apolon: sedem svobodnih umetnosti — *septem artes liberales* (*Grammatica, Dialectica, Rhetorica, Geometria, Arithmetica, Astronomia, Harmonia*).

V naslednjih sedmih knjigah sledi opis navedenih sedmerih svobodnih umetnosti, ki tako sestavljajo zaokroženo podobo vsega tedanjega znanja.

Tako je filologija pri Marcijanu Kapeli postala sinonim za universum vsega tedanjega znanja, ob tem pa izgubila svoje specifično jezikoslovno-slovstveno obeležje, izgubila hkrati tudi sleherno notranjo znanstveno razsežnost. Doživela je poveličanje — bila je sprejeta v nebo in med bogove, toda ob tem je izgubila stik z zemljo in s človekom, to je s tisto prvino, iz katere edine lahko črpa svojo moč. In zato pomeni ta navidezna razširitev in poveličanje v resnici zvedenitev, dekadenco in razkroj filologije kot samostojne znanstvene discipline.

Marija Mitrović

Filološka fakulteta Beograd

METAFORIČNOST PESNIŠKEGA JEZIKA *

Z velikim zanimanjem sem začela brati članek Jolke Miličeve iz letošnje 1. številke Jezika in slovstva. Naslov *O metaforah na splošno, posebej in še kaj* je obetal, da bom srečala razmišljanje o pesniškem jeziku, o izraznosti, katere

*Razmišljanje ob zapisu Jolke Miličeve *O metaforah na splošno, posebej in še kaj*

bistvo sta ravno metafora in simbol. Pričakovala sem, da bo članek moderen v najboljšem pomenu besede. Jezik v najširšem spletu svojih pomenov je namreč postal problem ne le estetike, filologije, pomenoslovja, slovstvene kritike in teorije, temveč tudi predmet filozofije, etnologije, antropologije, teorije sporočanja ter sociologije. Moderna misel v dobršni meri izvira iz misli o jeziku. Zato razpravljanje o jeziku obvezuje sedaj bolj kot kdajkoli, nalaga analitičen, argumentiran in znanstven pristop. Mislila sem tudi, da bom priča govorjenju o simbolični in metaforični plati umetnostnega jezika, ki se v njej ta jezik uresničuje kot samostojno bitje. Naslov članka mi je torej obetal natančno, postopno in analitično razpravljanje o nekaterih metaforičnih možnostih pesniškega jezika, pa še prikaz ali vsaj nakazovanje problema samostojnosti in samosvojosti pesniškega jezika. Moderni umetnostni jezik si namreč prizadeva, da bi se osamosvojil, si pridobil status entelehičnosti, in sicer ravno s simboli.

Naslovu sledita v motu dva stavka iz Zidarja in Zagoričnika. Zidarjev stavek nam pisatelja predstavlja kot ljubitelja »nedoumne skrivnosti« v glasu in besedi; Zagoričnik pa se v svojem kaže kot »zanikovalec vsakršne resnice in smisla vsakršne govorice«. Prvi nam govori o gibkosti in ambivalentnosti jezika, drugi o njegovi ničnosti, ničevosti, o niču. Navedka torej obetata razpravljanje o jeziku, ki bi se lahko poglobilo v iskanje jezikovne večpomenskosti. Zidar je nanjo izrečno opozoril, Zagoričnik pa nas je pripeljal do niča, tako da z Radommirom Konstatinovičem lahko rečemo: »Nič je največji strukturalist.« Zavest o niču je zavest o jeziku. Zavest o jeziku si lahko ustvarim šele, ko mi pisanje ne teče več, ko se ustavim in začnem razmišljati. Brez te zaustavitve misli o jeziku ni. Že Spinoza je poudarjal, da reči ne moremo spoznati, dokler jih ne ustavimo. Šele ko se življenje ustavi, lahko natančno spoznamo ustroj človeškega telesa. Ni naključje, da je strukturalizem značilnost dobe, ki ji je zavest o niču tako blizu.

Seznam metafor iz Zidarjeve knjige Stanja na začetku članka me je pritegnil, ker sem pričakovala klasifikacijo in opis funkcij teh tropov. Podobnih seznamov je pozneje še več, namesto analize pa nam avtorica nudi le svojo »nepreklicno« in »enkrat za vselej« napisano *obsodbo* metaforičnega jezika nasploh, Zidarjevega pa posebej. Ničesar več ne morem pričakovati, zakaj članek pojav vrednoti, še preden ga je opisal, razložil, razčlenil. V meni se je takoj zbudil dvom do vsake besede J. Miličeve, zato sem pri sprejemanju njenih zaključkov postala zelo previdna. Avtorica se nekako zaveda, da se ji bo bralec uprl, zato skuša objektivnost nadomestiti z zagnanostjo in temperamentnostjo, vendar se ji tudi to kmalu sprevrže v negativno lastnost besedila, saj naraste v neko božanskost, nepreklicnost, v dogmo.

Kaj pa Miličeva zahteva od leposlovja oz. od njenega jezika? Kaj nam pove takega, kar bi se nanašalo na metaforičnost in »veljalo za vselej«? Na strani 22 beremo:

»Zazrimo se še enkrat v stvari, reči in človeka, z novimi, opranimi, nenavajenimi, nezdolgočasenimi, nevednimi očmi in izbežajmo iz njih — njih same, če se sploh dá, to, kar zares so, in ne tega, kar nam njihov videz le evocira in prišepetava. Ne poslušujmo se jih za naše bolestne in dekadentne sanjarije. Naj nam ne bodo pretveza za pesniške fluktuacije in zračne pobege našega prenasajenega duha. Recimo bobu bob, kruhu kruh, ko govorimo o bobu in kruhu. Postanimo previdni, obzirni, stvarni in natančni.«

Začetek odlomka nam sicer pove, da gre za nekaj svežega in nenavadnega, kar naj bi bilo bistvo umetnosti. Toda vse tisto, kar sledi prvemu stavku, priča o popolnem nepoznavanju bistva umetnosti, zlasti pa moderne umetnosti. In zdi se, da je prav o tej beseda. Kako namreč biti vedno nov, obenem pa pristajati samo na definicije posameznih reči in pojavov? Če enkrat rečemo bobu bob in kruhu kruh in nam o njih ni dovoljeno povedati nič več ali manj, ker pač ne bomo povedali »tistega, kar reči zares so«, potem z »novimi, opranimi, nenavajenimi, itd. . . očmi« ne bo nič, ker nam nikakor ne bodo mogle posredovati nove besede. Zahteva, ki jo je Miličeva postavila pred pisatelja, vsebuje torej že sama v sebi nasprotje, je nedosledna in zaradi tega ne more biti niti veljavna.

Zadnji od navedenih stavkov pa me sili ugotoviti, da avtorici sploh ne gre za *umetnostni* jezik, ampak kvečjemu za neki abstraktni »jezik nasploh«. Stavek se namreč glasi: »Postanimo previdni, obzirni, stvarni, natančni.« Kako pa naj take zahteve povežemo z dejanskim prizadevanjem modernega pesniškega jezika, ki umetnika od poimenovanja stvari in pojavov žene k sugestiji, poustvaritvi stvari in pojavov v jeziku in z jezikom? »Imenovati kako reč,« je pisal Mallarmé, »pomeni pokvariti tri četrtine užitka ob pesnitvi; sugerirati stvar, to je cilj.«

Mallarmé je pesnik, v mojem primeru pa gre za prozni jezik, mi poreče Miličeva. Seveda, jaz bi bila morala poiskati kako izjavo primernejše »avtoritete«, tako, ki bi se strogo nanašala na prozo. Vendar ostajam pri Mallarméju, ker želim ponaazoriti tudi način pisanja Miličeve: če sem zmešala jezik pesništva z jezikom proze, je to še vedno manj huda napaka, kakor če bi sploh ne bilo jasno, za kateri jezik gre. Sama sem še vedno v območju umetnostnega jezika, ne zvem pa, ali je v njem Miličeva. Skupaj z Myro Breckinridge poudarja: »Noben človek, nobena reč, nobena stvar niso *ko*, *kot*, *kakor* druge reči, druge stvari in drugi ljudje, kajti vsaka stvar, vsaka reč, vsak človek so samo to in izključno to in docela to, kar so v svoji goloti — in ne potrebujejo nobenih približnih, samovoljnih in asociativnih razlag, marveč le kanček spoštovanja in obzirnosti do njihove svojske omejenosti in celovitosti«. Iz tega odlomka ne izvem, za kateri jezik gre? Morda sploh ne gre v idealu »previdnosti, obzirnosti, stvarnosti, natančnosti« za jezik, ampak za človeško vedenje, delo, raznotero njegovo izraznost. Asociativnosti in približnosti se je treba izogibati in izogniti npr. v znanstveni besedi, umetnostni jezik pa je to, kar je, najprej in največ zaradi svoje asociativnosti.

Če berem članek Miličeve kar se da dobrohotno in v njem zanemarim norčevanje, ugotovim, da predmet obsojanja ni metaforičnost nasploh, temveč poplava metaforičnosti, preobremenjevanje besedila z metaforami. Po mnenju Miličeve se v poplavi primer ne moremo »blaga nagledati, kot bi radi, ker se kos tišči blaga, bala bale v silni stiski in tesnobi. Vsevprek se preriva. Ne moremo se, kakopak, odločiti — v taki gneči — katera primera nam je najbolj všeč in zakaj, katera je najbolj posrečena in katera najbolj prava.« Temu lahko postavimo nasproti npr. Bergsonove besede: »Veliko različnih podob, vzetih z najrazličnejših področij, bo s konvergentnostjo svojih učinkovanj napotilo zavest ravno k točki, v kateri lahko zasledimo intuicijo.« Toda dovolimo Miličevi udariti po prebujni metaforičnosti zato, ker ji bralčeva pozornost ni kos, ker ne more v tej nakopičenosti do kraja razumeti, se je »navaditi in naveseliti«.

Miličeva misli na bralca, v njegovem imenu skrbi, da bi bilo besedilo sprejemljivo, komunikativno, do kraja prebavljivo. Prav, skrb za bralca je potrebna; če ga že ne upošteva pisatelj, naj ga kritik, saj je njegova naloga med drugim tudi ta, da posreduje med pisateljem in bralcem. Vendar nas Miličeva hitro pouči, da spadajo *Stanja* (iz njih so izpisani vsi ti primeri) med »sarkastična« Zidarjeva besedila, medtem ko gredo »njegovi najuspešnejši rokopisi« med »topla«, »peripatetična« besedila. Preobilica metafor in primer je torej Zidarjevo besedilo spravilo v »mrzle«, »sarkastične« vode. Obsoditi poplavo metaforičnosti pa po povedanem pomeni obsoditi sarkazem, »mrzlost« kakega umetniškega besedila.

Zdaj nam je že jasno, da bolj kot za bralca Miličevo skrbi za avtorja: da ne bi zašel na pretemne steze, da ne bi razodel svoje nezadovoljnosti s svetom. In zakaj naj bi *ustvarjalcu* ne dovolili nezadovoljnosti z resničnostjo in želje po raju? Pa naj bo tudi umeten, ustvarjen iz besed, njih glasbe in simboličnosti?! Čeprav so primere in metafore še tako prekrile besedilo, da se kot figure razkrajajo v maniro, resničnost pa spreminjajo v videz, to še ne pomeni, da se je iz njih treba »nespodobno norčevati«, še manj pa jih »povzdigovati v nišo, ter pasti epi-leptično na kolena v zamaknjeni in zapozneli adoraciji«. Njih lastnost, vloge in pomen je treba *opisati* in šele nato ovrednotiti.

Nekaj opisa je tudi pri Miličevi, ko se začne spraševati po izviru »pohlepne lakote in nenasitne potrebe po metaforah«; tu je Miličeva postala nekam sramežljiva in se želi skoraj opravičevati, ker zahaja na »indiskretna« področja. Indiskretno je zanjo spraševanje po izvirih tistega pojava, ki ga ves čas obsoja in se iz njega norčuje. Vprašanje se ji usmeri nekako na dva tira: »[Zidarju] gre bolj za ustvarjanje in razmnoževanje sugestivnih pesniških oblik in podob... ali nemara gre za... skeleče brazde odtujenosti, za moderne stigmatе alienacije?« Prvi tir takoj molče zavrže, ga sploh ne jemlje resno, zato pa se z vso ihto zažene proti drugemu. »Preobilno konzumirana kultura«, po njenem mnenju, moti avtorja, »da bi doživel to, kar je in kot je, neposredno«. Zaradi svoje preobremenjenosti s spomini, s preteklostjo, je torej Zidar, po mnenju Miličeve prisiljen preobremenjevati svoja dela s primerami in metaforami. Poplava metaforičnosti je posledica obremenjenosti s pred-sodki, s pred-znanjem, s pred-domnevami. A le dve strani pred tem Miličeva pravi, da si »Zidar vseskozi in brez predaha pomaga (podčrtala M. M.) do izraznosti in izrazitosti z rafali metafor«. Kako naj potem vemo, ali si Zidar pomaga do izraznosti (se pravi, da ta izraznost, ta pregostobesednost ni v njegovi naravi, temveč je iskana) ali pa »rafali metafor« izbruhnejo iz njega, ker so reliefi njegove — sicer odtujene — zavesti, njegove s kulturo preobemenjene duševnosti.

Posebno rada bi tudi izvedela, kako si Miličeva predstavlja tisto besedno umetnost, ki je stekla izpod peresa pisateljev, in še posebej narodov, katerih kulturna dediščina je neprimerno bogatejša, širša in daljša, kot utegne biti Zidarjeva. Teža preteklosti, teža podedovanega res uklepa sedanjost in dela iz nje pekel v Zidarjevem delu, toda preteklost, ki bremeni njegove junake, je vse prej kot kulturna dediščina. Nasprotno in obenem usodna povezanost preteklosti in sedanjosti, dejstvo, da se sedanjost kaže *kot* videz preteklosti, da v človeku živi le videz sedanjosti (v resnici pa je to preteklost-v-sedanjosti), vse to lahko zahteva od avtorja, da naj svoj umetnostni svet poda kot svet primer, svet *ko*,

kot, kakor. Če se nadalje sprašujemo po značilnostih tiste preteklosti, ki jo opisuje Zidar, bomo ugotovili, da je umazana, primitivna, krivična. Zidar res rad uporablja primere, ki spominjajo na že znane osebnosti iz domače in tuje književnosti, toda treba se je vprašati, kakšne in katere osebnosti kliče v spomin, katero njihovih *simboličnih* vrednot. In navsezadnje, bolj kot reminiscence iz besedne umetnosti je za Zidarja značilno neko naturalistično-drastično, prostaško, kmetsko izražanje. Zidarjev jezik je treba pojasnjevati tudi v primeri s kmetjsko govorico in razgovornim slengom. Pri tem, ni treba zanemarjati dejstva (ki ga poudarja tudi Župančič)*, da je primera najbolj priljubljena figura ljudskega govora. Zidarjeva prenakopičenost primer me vodi k domnevi o nekaki »stiliistični samoironiji«: če si je primero »sposodil« v kmečki srenji — tja pogosto zahaja tudi po problematiko — ali ni potem pretiravanje s to figuro, njeno zlorabljanje, nekakšna samoironija na ravni jezika? Ali je smoironijo, ki jo Miličeva pri Zidarju tako pogreša, treba iskati samo v izrečni obliki ali pa je mogoče v jeziku tudi prikrita?

Metaforičnost, simboličnost pesniškega jezika je vsekakor njegov prvi pogoj; jezik, ki ga uporablja umetnik v leposlovju, hoče priklicati, odpreti zakladnico spominov, pomnožiti reminiscence, poglobiti pomene resničnih ali v domišljiji ustvarjenih podob. Kaj pa če je Zidarjev jezik, kljub poplavi metafor — ali pa ravno zaradi nje — prostor asociacij, prostor, ki razširja pomene. Seveda tudi to lahko dokazemo ali ovržemo šele z analizo Zidarjevega jezika. Vnaprej vemo le to, da rezultati ne bodo pravi, če pesniški jezik sodimo epistemološko: pesniške podobe (metafore, primere...) niso mišljenje, temveč glavna stopnica, ki k njemu pelje. Analize ne bodo mogli nikoli opraviti s potrebno objektivnostjo, če bomo v umetnostnem jeziku iskali »previdnost, obzirnost, stvarnost, natančnost«.

Zapiski, ocene in poročila

JEZIKOSLOVJE V SR 1967 IN 1968

T. Logar, Govor vasi Kostanje nad Vrbskim jezerom (1967, 1—19).

Govor vasi Kostanje spada med najbolj severne slovenske govore v Avstriji. Avtor opisuje podrobno naglas, vokalizem in konzonantizem rožanskega govora, ki pa nima vseh tipičnih rožanskih posebnosti.

J. Toporišič, Pojmovanje tonemičnosti slovenskega jezika (1967, 64—108).

Razprava prinaša pregled rezultatov dosedanjih raziskav tonemičnosti v slovenskem jeziku. Avtor ugotavlja, da je iz velikega raziskovalnega prizadevanja mogoče izbrati sorazmerno malo koristnih rezultatov, poleg tega pa se premalo upoštevali dognanja najpomembnejših raziskovalcev tega področja. S stališča današnjega poznavanja teh problemov avtor poudarja pozitivne ugotovitve, kritično pa se opredeljuje do napačnih. Razprava prinaša tudi slikovne ponazoritve tonskih potekov, višin in intenzitet.

* »Krepka primera — dala bi zanjo cekin« — pravi ženski glas v Dumi in ta glas je, kot vemo, glas tradicionalnega kmečkega naziranja.

J. Rigler, Pripombe k pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu (1967, 129—152).

Razprava je dopolnitev avtorjeve študije o osnovnih razvojnih etapah slovenskega vokalizma (SR 1963). Tu obravnava nove probleme, dokazuje nekatere že prej izrečene trditve ter se opredeljuje do dosedanjih mnenj, ki nasprotujejo njegovim izvajanjem v omenjeni razpravi.

J. Rigler, O akcentuaciji sufiksa *-ost* (1967, 218—229)

Avtor poudarja, da je pri besedah s pripono *-ost* v slovenščini treba ločiti akutirane, cirkumflektirane in oksitonirane primere. V slovenskem jeziku so zadnji ostanki treh tipov v jeziku 16. stoletja pri Trubarju. Kasneje pa sta sovpadla prvotno cirkumflektirani in prvotno oksitonirani tip.

J. Toporišič, Besedni red v slovenskem knjižnem jeziku (1967, 251—274)

Avtor deli vrste besednega reda v slovenščini na stilsko nevtralno in zaznamovano stavo. Merilo za razvrščanje delov sporočila v stilsko nevtralni rabi je v tako imenovanem prostem besednem redu členitev po aktualnosti, v stalnem pa običaj danega jezika. V stilsko nevtralni stavi prihaja stavčno jedro na konec stavka, izhodišče pa pred njega (kolikor ne gre za tip z vprašalnim zaimkom ali prislovom). V nadaljevanju razprave avtor obravnava stalno stavo in glavne značilnosti in zakonitosti stilsko zaznamovane stave.

T. Logar, Vokalizem moravškega govora (1968, 20—27)

Avtor opisuje govor moravske doline. Ta gorenjski govor je bil doslej površno obravnavan. Po najvažnejših izoglosah avtor najprej določa okvir tega govora, nato pa razvija sestave dolgih in kratkih naglašanih in nenaglašanih samoglasnikov.

F. Jakopin, O deležu ruskih elementov v razvoju slovenskega knjižnega jezika (1968, 65—90)

V uvodu razprave avtor spremlja osvobajanje slovenskega jezika nemških jezikovnih prvin in sprejemanje prvin drugih slovanskih jezikov od 16. do začetka 19. stoletja. Glede izposojenk iz slovanskih jezikov, zlasti iz ruščine, uporablja gradivo slovenskih slovarjev 19. stoletja ter ugotavlja proces deslavizacije; ta je v leposlovju zadnjih desetletij tega stoletja hitrejša kot v strokovnem in znanstvenem jeziku.

T. Logar, Glasoslovne in morfološke posebnosti v govorici sloveniziranih Nemcev (1968, 159—168)

V govoru sloveniziranih Nemcev na področju zgornjega toka reke Bače na Primorskem so opazni vplivi sosednih slovenskih narečij, avtor pa raziskuje predvsem zanimive pojave tega govora, ki so sled nemškega jezika: sovpad sičnikov in šumevcev v eno samo vrsto glasov, izgovorno in slušno sredi obeh prvotnih skupin, izguba srednjega spola in poenostavljena fleksija ter končno množica besednih germanizmov.

J. Toporišič, Liki slovenskih tonemov (1968, 315—393)

Predmet razprave so razločevalne prvine v slušni podobi slovenskih tonemov, akuta in cirkumfleksa. Za razliko od doslednejših raziskav se avtor loteva tega problema z vidika stavčne fonetike. Ugotavlja, da se nasprotje akut/cirkumfleks realizira bistveno različno glede na to, za kateri tip stavčne intonacije gre, nadalje, da je važno, na katerem mestu v okviru intonacijskega segmenta je nosilec tonema, ter da je treba upoštevati razliko, ali je tonemska beseda baritonirana ali oksitonirana. Razprava med drugim prinaša osnovno izrazje slovenske stavčne intonacije in ima bogata slikovna ponazorila.

T. Logar, Govor vasi Kneža pri Djekšah na Koroškem (1968, 395—412)

Kneža pri Djekšah na Koroškem je ena izmed najbolj severnih slovenskih vasi v Avstriji. Avtor obravnava ta podjunski govor glede naglasa, kratkega in dolgega vokalizma ter konzonantizma.

SLAVISTIČNI STROKOVNI IZLET 1969

Med 11. in 21. avgustom je bil strokovni izlet slovenskih slavistov Po poteh slovenskega protestantizma v Nemčiji. Pripravila ga je ljubljanska podružnica SD; poleg ožje slaviistične oz. slovenistične vsebine je bila na programu tudi vrsta drugih umetnostnozgodovinskih in kulturnih ogledov. Izlet je vodil Anton Slodnjak; on je tudi predaval o kulturnozgodovinskih, zlasti pa o slovenističnih pojavih. Ponekod so bila pripravljena posebna vodstva po mestih, razstavah ipd. Udeleženci poučnega izleta so se seznanili z marsičim, kar so poznali le iz knjig, zgodovine, ali pa je bilo sploh novo tako učitelju kot univerzitetnemu profesorju.

11. avgusta. Pot je vodila preko Salzburga do Münchna, spotoma pa smo si ogledali pod Mürrenom ležeče Chiemsko jezero, imenovano »bavarsko morje«; na njegovem otoku Herreninsel sta bila kot talca Gorazd in Hotimir. Tu so se nekoč zbirale nemške kronane glave, preden so odhajale na državne zборе. Izredno slikovit je bil dvorec Ludovika I. Bavarskega; njegov park, zlasti pa razkošna dvorna palača, sta se vzorovala po Versaillesu; napravljen je bil z večjo mero okusa kot dunajski Schönbrunn.

12. avgusta. München je ves razrit; mrzlično gradijo podzemno železnico, zato pa se voznik avtomobila in pešec kar težko znajdetata med razritimi predeli in obiskovalec dobi pristen vtis o bavarski prestolnici. Po ogledu mesta smo se popoldan peljali do približno 30 km oddaljenega Freisinga. V mestecu je ohranjenih še dosti starin. Mesto Brižinskih spomenikov ob vznožju griča je bilo nekoč utrjeno in okoli leta 1000 precej drugačno kot sedaj. Bazilika je barokizirana, od zunaj pa še hrani romanski videz; v oltarju ima Rubensovo sliko. Razsežnost bazilike s poudarjenim razkošjem samo potrjuje, da je bil Freising dolga stoletja pomembno versko središče.

Nič manj mikaven ni bil izlet v najstarejšo nemško pivovarno, kjer so nekoč za samostanskimi zidovi varili pivo, danes pa je tu moderna šola in pivovarna. Po vrnitvi v München so nekateri obiskali v večernih urah pivnico Hofbräu, na začetku 30-ih let zloglasno zbirališče nacistov, danes pa zbirališče študentov in turistov.

13. avgust. Ogled Nove pinakoteke. Stalna zbirka ni bila v celoti razstavljena, ker je nekako polovico prostorov zavzela razstava starih florentinskih fresk, ki so jih ob mednarodni pomoči rešili pred uničujočo poplavo pred petimi leti. Značilna se zdi nemška zagledanost v slikarja Stucka in Böcklina v posebnih prostorih stalne zbirke, medtem ko se drugod lahko ponašajo z deli van Gogha, Cezanna, Noldeja, Kokoschke, Kleeja, Hartunga idr. Zadnji teh slikarjev so v tretjem rajhu izgubili veljavnost; njih umetnine so bile izložene kot »popačena umetnost«, zato te zbirke po vojni ni bilo lahko obnoviti. V Münchenski Državni knjižnici so nas pričakovali. Kljub počitnicam so si po zaslugi A. Slodnjaka slavisti lahko ogledali nekatere dragocene knjige, predvsem Brižinske spomenike. Utrinjale so se misli o najstarejšem slovenskem zapisu. Brižinski spomeniki niso dodatek h knjigi, temveč njen sestavni del. Izredno lepi rokopis stalno hranijo v trezorju in le izjemoma pride na svetlo. Južnoslovanski oddelek ima zavidljivo število knjig, knjižnica pa je kljub klasičnemu videzu moderno urejena; prenos naročil in knjig je avtomatiziran. Poleg skupnih študijskih prostorov ima knjižnica vrsto individualnih študijskih sob za tiste, ki podiplomsko študirajo; na voljo imajo tudi magnetofon in pisalni stroj.

Popoldanski ogled Stare pinakoteke je bil zaradi nesporazuma prekratek. Tu je ena najlepših evropskih zbirk starih mojstrov Lochnerja, Dürerja, Altdorferja, Boutsja, Rubensa, Rembrandta, Raffaella, Tiziana, Tiepola idr.

14. avgusta. Popotovanje do Kemptena. Trubar je tu živel med leti 1553 in 1561. Tedaj so nastali hudi boji med luterani in kalvinisti, katoličani pa so tako morali živeti zunaj mesta. Calvinisti so prišli iz Švice za zaslužkom, v cerkvah so uničili vso slikarijo, verska nestrpnost pa se je razplamtela do bojev, ko je prišel Trubar v Kempten. Naložili so mu nelahko nalogo, da verske nestrpnosti spravi in umiri. V treh govorih mu je to uspelo,

kar govori o njegovi osebnosti; pridobil si je ugled, njegova dobrodelnost do revežev govori o njegovem socialnem čutu. V župnišču poleg cerkve je vzidana spominska plošča Trubarju v čast; predstavlja ga kot slovenskega Lutra. Na improvizirani razstavi smo videli nekaj zanimivih glagolskih in cirilskih tiskov. Kljub temu, da je M. Rupel raziskoval slovensko protestantiko, ni naključna misel, da bi nova raziskovanja prav gotovo dopolnila dosedanje vednost o Trubarjevem delu v Kemptenu in morda še kje drugje. Kratek postanek v Ulmu; nekateri so si ogledali med leti 1377 in 1529 zgrajeno gotsko katedralo, za kölnsko največjo v Nemčiji; cerkveni stolp (161 m) pa naj bi bil najvišji v Evropi.

V Urachu, mestecu sredi gozdov z 10.000 prebivalci, sta nas pričakala župan in tajnik za kulturo. Nekoč pomembno, celo bolj središčno mesto, je danes bolj obrobnegega pomena, vendar simpatičnega videza. V obnovljenem gradu iz XV. stoletja je slikovita zlasti renesančna poročna dvorana, ki jo je dal zgraditi vojvoda Krištof. Ogled cerkve sv. Amandusa ter bogoslovne gimnazije, kjer je moral biti tudi Biblijski zavod. Tu so delovali Trubar, Dalmatin, Konzul. Ungnad, ki je mnogo utrpel v bojih s Turki, je v Urachu podpiral idejo, da se je proti Turkom mogoče boriti z vero in kulturo, zato je tem raje podpiral tiskanje slovanskih knjig.

15. avgust. Iz Stuttgarta smo krenili do Tübingena in najprej obiskali Derendingen, danes predmestje Tübingena. Pri cerkvi, kjer je Trubar pokopan, nas je pričakal prijazni pastor dr. Walter Dötling, ki veliko ve o slovenskem slovstveniku; v tamkajšnjem verskem listu v nadaljevanjih objavlja zapise o Trubarju. Že znana podoba ob Trubarjevi smrti z latinskimi verzi visi na častnem mestu, vsak slavist pa je lahko dobil ciklostiran prepis latinskega besedila in nemškega prevoda. Cerkev je ohranila podobo iz Trubarjevih časov, v lepi spominski knjigi pa so se spontano nabirali podpisi obiskovalcev. Nadrobna beseda o Trubarjevem delu in življenju je osvežila podobo utemeljitelja slovenske knjižne besede. Ob našem odhodu je dr. Dötling obljubil, da bo obiskal Ljubljano. Tübingen je tudi danes univerzitetno mesto s slikovitim srednjeveškim videzom. Univerzo je dal ustanoviti grof Eberhart. Mesto ob Neckarju šteje čez 50.000 prebivalcev, univerzo pa obiskuje 12.000 študentov. Evropski svet je Tübingen proglasil za evropsko mesto. Znane so zlasti medicinske klinike. Tu je bil rojen pesnik Uhland, ki je v nemškem deželnem zboru dejal, da v Nemčiji ne sme ostati nobena kronana glava, ki ne bi bila maziljena s čutom za ljudstvo. Zatem so demokratičnega poeta in profesorja odpustili iz službe. V Tübingenu so živeli tudi Keppler, Schelling, Herder, Möricke in Hölderlin, kar pove, da je mesto bilo nekoč izredno kulturno središče, zlasti v romantiki, pa tudi v reformacijskem času! 1477. ustanovljena univerza upravičeno slovi. Ob sedanjem študentskem sprehajališču ob Neckarju je stolp, kjer je živel pozabljeni pesnik Hölderlin tedaj, ko se mu je omračil um; zdaj so hišo in stolp preuredili v muzej. Grad nad mestom je iz XVI. stoletja; skozi imenitna renesančna vrata zagledaš slikovite hiše z ošiljeno streho, na trgu pred Mestno hišo pa vrsto poslikanih meščanskih hiš, obdanih s cvetjem. Slikarija na mestni hiši sega v 1435. leto. V tem okolju nekje je Trubar s »Škurjancem iz Sedmograškega« na skrivaj tiskal za »lube Slouence«. Modernejši del mesta z industrijo je povsem ločen od starega, okolica je vinogradniška. Ko se vračamo, spotoma vidimo obrise Bebenhausna, kjer je bila v XVI. stoletju latinska šola; tu sta se šolala Trubarjev sin Felicijan in Dalmatin.

V Stuttgartu velja omeniti Stiftskirche iz XII. stoletja v gotskem slogu, toda znotraj je povsem moderna in neverjetno zraščena s prvotno arhitekturo. Prevladujoče moderne stavbe šele v zadnjem desetletju odražajo duha Bauhauusa. V Staatsgalerie se vidijo zlasti švabski mojstri slikarstva XV., XIX. in XX. stoletja; med modernimi slikarji so posebno zanimivi Pechstein, Haeckel, Otto Müller, Barlach, Klee. Na trgu je Thorwaldsenov spomenik Schillerja. V prostorih moderne galerije je tematična razstava Georgesa Grosza in Johna Hartfielda (risbe, kolaže, plakate iz 20-ih in 30-ih let). Resnično pojem angažirane umetnosti; nikoli poprej nisem videl toliko protinaci-

stične in protifašistične ostrine v likovni umetnosti kot pri njiju. Pri Groszu pride do izraza tudi socialna zavzetost in kritika meščanstva.

16. avgusta. Rothenburg nad Taubero. Bržčas je v Italiji mnogo mest, ki so ohranila nekdanji starinski videz. V Nemčiji pa je Rothenburg ob Tauberi častitljiva izjema, na hribovit predel postavljeno srednjeveško mesto, obdano z obzidjem. Po ozkih ulicah vodi pot do trga z Mestno hišo v nemškem renesančnem slogu, bržčas zares ena najlepših takih zgradb v Nemčiji. V evangelistični šentjakobski cerkvi iz XIV. in XV. stoletja je znamenit leseni oltar Tilmana Riemenschneiderja. Pot nas vodi do Špitalskih vrat; v tem »getu« za kužne bolnike in umobolne je deloval Trubar od 1548 do 1553. Tu je bila tudi židovska četrt. V špitalskem »getu« je Trubar poročil svojo prvo ženo Barbaro, ki je prišla s Kranjskega za njim. Živel je dokaj revno, saj je vse plačilo za svoje delo prejemal v naturalijah — in še to bolj neredno. Bržčas je v Rothenburgu napisal svoji prvi knjigi. Spričo žalostnega gmotnega položaja ni čudno, če se je Trubar rad odzval vabilu iz Kemptena. V Mestnem arhivu smo lahko videli več južno-slovanskih protestantskih knjig. Morebiti bi se dalo tudi tu priti do novih dopolnil o Trubarjevem delu.

17. avgust. Nürnberg. Znotraj mestnega obzidja še kar dosti starinskih zgradb. Mesto porajajočega se nacizma in procesa nacističnim državnikom, vojnim zločincem. Umetnostnozgodovinske znamenitosti: vodnjak sedmerih čednosti, nekdanja srednjeveška bolnišnica na reki Pegnitz, gotski vodnjak z mnogimi figurami (iz l. 1368), zanimiva moška figura na Sebaldovi cerkvi. Proti gradu se bližamo Dürerjevi hiši, spremenjeni v muzej. Iz XV. stoletja kopije njegovih slik, oprema, bakrorezi ipd. Germanski muzej: Beheimov globuš iz leta 1492; Amerike na njem še ni.

18. avgust. Frankfurt ob Maini. Leta 793 proglašen za kraljevsko mesto, 876 glavno mesto vzhodnofrankovske države, od 1562. so tu kronali nemške cesarje. Goethejev muzej so po vojni povsem znova zgradili po prvotnem načrtu. Goethehaus, kjer je pesnik spisal »Wertherja«, mnoge pesmi in »Uhrfausta«, je ohranil pristno podobo bogate meščanske hiše z vsem udobjem, meščansko bahavo opremo. Frankfurtski slavisti-domačini nas spremljajo ves čas, ljubeznivo se spominjajo svojega nekdanjega predavatelja A. Slodnjaka, znanje srbohrvaščine ali slovenščine po nepotrebnem sramežljivo prikrivajo. Zanimanje za slavistiko je v Zahodni Nemčiji po vojni nenavadno naraslo; prednjači ruščina, toda tudi mali slovanski narodi imajo v velikih univerzitetnih središčih svoje mesto. Po Slodnjakovim zaslugi je frankfurtska filozofska fakulteta pridobila še slovenistiko; zdaj tu predava Lojze Krakar. Stara mestna hiša Römer je nepogrešljiva sestavina zgodovinskega mesta; seveda so nekdanjo stavbo iz XV. in XVIII. stoletja po vojni restavrirali, Dom pa še vedno restavrirajo. Städtisches Kunst-institut po zamisli in namenu gotovo presega mnoge podobne muzeje, frankfurtsko zbirko je treba uvrstiti med najbogatejše v Nemčiji. Poleg del anonimnih mojstrov sta zlasti Hans Holbein st. in Lucas Cranach, pa mojster Niedhart, pa ekspresionisti Kirchner, Macke, Beckmann idr.

19. avgusta. Worms, mesto Karla Velikega, 22 državnih zborov. Znamenita pozno-romanska katedrala, poleg nje je bil kraljev dvor z dvorano. Ponujajo se misli o Nibelungih, vodič zatrjuje, da prav velike razlike med legendo in resnico ni. Worms je v marsičem rojstni kraj reformacije, sem je prišel Luter in dejal: »Tukaj sem in ne morem drugače.« V parku pa stoji razsežen bronast spomenik Lutru in reformatorjem. V Wormsu je tudi najstarejše židovsko pokopališče. Za Wormsom smo bili v Strasbourgu. Nočni ogled razsvetljenih kulturnozgodovinskih objektov.

Po obisku Züricha v Sankt Gallen, najpomembnejše kulturno središče nemške Švice; v IX. stoletju je opat Gozbert ustanovil bogato knjižnico, osnovo kasnejše izjemno bogate mediavelistike. Tu je bila tudi iluminatorska šola. Med unikati hranijo npr. pravne zapise, zakonike Karla Velikega, Alkuinovne disputacije s Karlom Velikim, med tremi rokopisi »Nibelungov« sta dva najstarejša. Na lepem predelu v središču mesta

stoji kip Vadiana, humanista, pesnika in reformatorja iz XVI. stoletja. Na Dunaju je bil učenec Matije Hvaleta iz Vač, katerega se je tudi spominjal v svojih delih. Kakor smo malo vedeli o Vadianu, nam je posebej pripravljen ogled knjig v Biblioteki Vadiani ob razlagi razbistril mnoge nepoznane stvari. Vadian je moral potovati po Koroški, Gorenjski, Kranjski in Primorski, kot pričajo njegovi zapisi o Slovencih. Sankt-gallenska knjižnica sodi med najbogatejše mediavelistične knjižnice; menda še ni raziskano gradivo, ki bi utegnilo govoriti o jugoslovanskem področju. Od tod nas je pot vodila čez Avstrijo v domovino.

Slavisti, ki dolga leta sodelujejo pri strokovnih izletih, so bili mnenja, da je bil ta najuspešnejši, pisan in vsebinsko izredno bogat. Gotovo gredo zasluge sedemdesetletnemu profesorju Slodnjaku, ki je z mladeniško vnemo pripravil dopise, poskrbel za vodiče in ves čas tudi sam predaval ter kljuboval utrujenosti in napornemu tempu skrbno pripravljenega poučnega izleta. Udeleženci so si stroške plačali sami. Prav bi bilo, ko bi šole vsaj del stroškov povrnile. Kompas je storil vse, kar je bilo mogoče. Bržčas bo uspeh tega poučnega izleta spodbudil na isto pot še druge slaviste.

I. Gedrih
Tehnična srednja šola

O POLOŽAJU UČITELJEV MATERINSKEGA JEZIKA IN KNJIŽEVNOSTI

Zadnji dan kongresa v Budvi (11. oktobra 1969) so udeleženci razpravljali o položaju slavistov na naših šolah. Uvodni referat je imel Jovan Čadenović iz Titograda. Na podlagi podatkov iz vseh republik je obravnaval položaj učiteljev na šolah I. in II. stopnje, profil učiteljev, ki ga dajejo višje šole in fakultete, novi sistem srednjega izobraževanja, problem zaposlovanja, strokovno usposobljenost in gmotni položaj učiteljev.

Po odstotku nestrokovnih učiteljev za materinščino je Slovenija takoj za Bosno in Hercegovino (BiH 50 %, Slovenija 40 %), najmanj pa jih je v Srbiji (27,5 %). Osnovne šole imajo največje razlike v pogojih in rezultatih dela (mesto — vas). Najboljši položaj ima materinščina v gimnazijah, kjer ima osrednje mesto v kompleksu družbenih ved. Slabše je na štiriletnih strokovnih šolah (manjše število tedenskih ur, slabša kvalifikacijska struktura učiteljev). V poklicnih šolah je ne samo nizek odstotek strokovno usposobljenih učiteljev (50 % do 60 %), ampak tudi negativen odnos mnogih učencev do materinskega jezika in književnosti, češ da so se prišli učiti stroke. Predvsem pa je težava v novem učnem načrtu, po katerem je treba obravnavati poleg jezika in književnosti še osnove umetnosti, za kar se učitelji v svojem študiju niso pripravljali. Ta načrt je nesprejemljiv, ker po njem učitelj književnosti amatersko podaja posamezna področja umetnosti, za katera so imeli učenci v osnovni šoli strokoven pouk. Materinščina in književnost je dovolj celovit predmet, in mu ni treba nič dodajati.

Referent je ugotovil znaten napredek v modernizaciji pouka, zlasti književnosti, pa tudi pouk pismenosti je postal sistematičen in racionalen. — Profil učiteljev, ki se usposablja na naših fakultetah, in v skladu s potrebami sodobne šole in zahtevami znanstveno-raziskovalnega dela. Študijski načrti so prenatrpani, časa pa premalo. Dve leti študija na pedagoških akademijah, posebno pri dvopredmetnih skupinah, je premalo. Za študij jezika in književnost se ne odločajo najboljši maturantje, kar še otežuje kvaliteten študij; velik odstotek študentov, ki so bili pri maturi ocenjeni z dobro oceno, je bil prvo leto ocenjen na pedagoških akademijah in fakultetah pri pismenih izpitih z negativno oceno.

Metodiki odmerjajo veliko pozornost v Zagrebu, kjer se posebna katedra ukvarja z znanstveno raziskovalnim delom, pripravljanjem študentov za učiteljski poklic in strokovnim usposabljanjem učiteljev srednjih šol. Podobno je v Beogradu, kjer je diplo-

mirala že prva skupina podiplomcev. — Referent je nadalje ugotovil, da v večini republik ni sodelovanja učiteljev osnovnih in srednjih šol z učitelji na fakultetah, kar negativno vpliva na delo prvih kot drugih. Strokovno izpopolnjevanje učiteljev je pretežno prepuščeno učiteljem samim; le na Hrvaškem predstavlja nov program kontinuirano nadaljevanje izobraževanja: prvi cikel je namenjen začetnikom, drugega prireja prosvetno-pedagoška služba v sodelovanju z učiteljskimi šolami in drugimi ustanovami. (Podobno bo tudi v Sloveniji, op. p.)

Ob koncu je referent razpravljal še o materialnem in družbenem položaju učiteljev; odvisen je od vrste šole, stopnje šolske kvalifikacije, v dobri meri tudi od položaja delovne organizacije, ta pa od materialnega položaja komune, v kateri je šola. Merila mnogih izobraževalnih skupnosti so nivelatorska, in ne priznavajo razlike v normi tedenskih ur posameznih strok in predmetov. V Srbiji, Bosni in Hercegovini ter Črni gori imajo učitelji slavisti znižano normo za 1 do 2 uri na teden. Ni prav, da so učitelji z višjo pedagoško šolo in fakulteto (v Srbiji) in celo s srednjo izobrazbo (v Sloveniji na poklicnih šolah) enako nagrajeni; to vodi k degradaciji strokovne izobrazbe in bo imelo daljnosežne negativne posledice. Referent je opozoril na misel, izraženo na mednarodni konferenci Unesca v Parizu (5. 10. 1966): »Ni mogoče zanikati, da so faktorji, kakor sta položaj, ki se prizna učiteljem v družbi, in spoštovanje njihovega poklica, v veliki meri odvisna od ekonomskega položaja učiteljev.«

Predlogi:

- Slavistom naj se zmanjša tedenska norma na 18 ur. (V Črni gori je ponekod že tako.)
- Zveza slavističnih društev naj ne zanemari problema zaposlovanja svojih članov.
- Pouk jezika in književnosti naj se personalno ne druži s poukom osnov umetnosti.
- Študij na fakultetah in višjih šolah naj ustreza potrebam sodobne šole.
- Fakultete naj sodelujejo z osnovnimi in srednjimi šolami.
- Pri plačah je treba upoštevati strokovno izobrazbo, posebne pogoje dela in rezultate učiteljevega prizadevanja.
- Strokovna društva naj učiteljem pomagajo pospeševati učni proces in izboljšati njihov gmotni in družbeni položaj.
- Republiška slavistična društva naj bodo v živih in neposrednih stikih.

Čadenovičevemu referatu je sledilo šest koreferatov. Od Slovencev je imel koreferat Janez Sivec.

Na občnem zboru je bilo določeno, da jugoslovanski odbor slavističnih društev sestavljajo predsednik, tajnik, blagajnik in predsedniki vseh republik; vsako društvo pa določi še enega člana v upravo (za Slovenijo sta Joža Mahnič in Jože Toporišič). Sklepi, ki jih sprejme več ko polovica delegatov vseh republik, so obvezni za vsa republiška društva. Skupščina je predlagane spremembe sprejela in slednjič izvolila novo upravo, katere sedež bo naslednja tri leta v Beogradu. Predsednik je postal Dimitrije Vučenov.

Mira Medved
Pedagoška akademija
Maribor

GRADIVO

VABILO K SODELOVANJU NA GRADNIKOVEM SIMPOZIJU

Slavistično društvo Slovenije vabi svoje člane, zlasti slovstvene zgodovinarje, da bi sodelovali na *Gradnikovem simpoziju* v Novi Gorici, 26. septembra t. l., s problemskimi temami, ki jih zanimajo. Referati naj bodo tehtni, zgoščeni in napisani ter naj ne presegajo 20 minut branja. Prosimo, da svoje sodelovanje s temo vred čim prej prijavite tov. prof. dr. Marji Boršnikovi, Ljubljana, Rimska c. 20.

Obenem društvo vabi svoje članstvo in vso slovensko kulturno javnost, da bi sodelovala pri snujanju se *Gradnikovem zborniku* z njegovimi pesmimi, pismi, fotografijami, gradivom ali spomini. V zborniku bomo seveda objavili tudi vse referate s simpozija. Tudi prispevke te vrste pošiljajte, prosimo, na zgornji naslov.

Joža Mahnič,
predsednik SDS

SPOROČILO UREDNIŠTVA SLAVISTIČNE REVIJE

Tej številki Jezika in slovstva je priložena naročilnica za Slavistično revijo, znanstveno glasilo Slavističnega društva Slovenije. Pod novim uredništvom hoče postati resnično periodično glasilo, zato bo od leta 1971 dalje izhajala v 4 zvezkih letno (le letos v dveh). Prinašala bo razprave s področja jezikoslovja in slovstvenih ved, zlasti tudi teoretično poglobljene; oživila bo znanstveno kritiko dosežkov našega jezikoslovja in slovstvenih ved; v poročilih bo spremljala znanstveno produkcijo v slavističnem, posebno slovanskem, časopisju.

Naročite se na Slavistično revijo! Kot strokovnjaku in človeku, ki se zanima za jezik in slovstvo, vam bo živa vez s sodobnim znanstvenim snovanjem in vam pomagala pri pouku jezika in slovstva v šoli.

Letna naročnina: za člane Slavističnega društva 30 din, za druge naročnike 40 din, za tujino 62,5 din ali 5 dolarjev.

Uredniški odbor Slavistične revije

V OCENO SMO PREJELI

Jože Snoj, Hodnik. Roman. Založba Obzorja Maribor. 1969. 206 str.

Dušan Jovanović, Don Juan ali Zdrav duh v zdravem telesu. Založba Obzorja Maribor. 1969. 130 str.

Janko Omahen, Obiski pri Ivanu Cankarju. Založba Obzorja Maribor. 1969. 183 str.

Oton Župančič, Samogovori. Založba Obzorja Maribor. 1969. 176 str.

— Vidik. Časopis mladih. Književnost, umjetnost, suvremeni problemi. 16/17 prosinac 1969. Split. 155 str.

— Umjetnost riječi. Časopis za nauku o književnosti. God. XIII, 1969, broj 3. Zagreb. 163—252 str.

— Knjiga 69, 12. Str. 497—574.

— Časopis za zgodovino in narodopisje. Nova vrsta 5. (XL.) letnik 1969. Bašev zbornik. Založba Obzorja Maribor, 1969. 568 str.

Marjan Rožanc, Demon Iva Daneva. Znamenja 10. Založba Obzorja Maribor. 89. str.

Primož Kozak, Legenda o svetem Che. Znamenja 7. Založba Obzorja Maribor, 1969. 73 str.

Vladimir Arzenšek, Fenomenologija in marksizem. Znamenja 9. Založba Obzorja Maribor. 1969. 67 str.

Nada Matičič, Daj mi roko, Veronika. Roman. Založba Obzorja Maribor — Dolenjska založba Novo mesto. 1970. 301 str.

Še vedno je sorazmerno veliko naročnikov, ki niso poravnali naročnine za letnik 1969/70. Lepo jih prosimo, naj to store čim prej, da bomo lahko poravnali tiskarske stroške.

Uprava posebej opozarja dolžnike iz prejšnjih let, da jim je ponovno poslala individualno (poštno priporočeno) pismo prošnjo, naj naročnino vendar že poravnajo s prošnji priloženo položnico. Sicer nam ne bo preostalo drugega, kot da dolg izterjamo sodno.